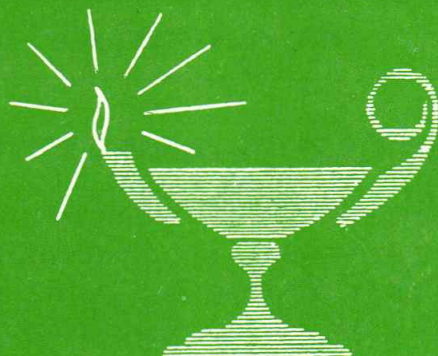

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ (Βασιλ. Κ. Σταθάκη) 1
- «IN HORAE MOMENTO...» (Ποίημα Ἰ.Αθ. Σκαρδάση-Μαυρικάκη) . 8
- ΦΥΤΟΦΑΡΜΑΚΑ. ΩΦΕΛΟΥΝ Η ΒΛΑΠΤΟΥΝ; (Καθηγ. Χ. Γιαμβριᾶ) 9
- Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΝ
(Δ.Ν. Παπαθανάσοπούλου) 13
- ΑΓΝΑΝΤΕΜΑ (Ποίημα Π.Θ.Κ.) 23
- Η ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ (Ἰ.Αθ. Α. Καραμπέτσου) 24
- ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Π. Κλωνάρη) 27
- ΣΧΟΛΙΑ (Τομέως Τύπου τῆς Χ.Ε.Ε.) 28

ΕΤΟΣ 58οv

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1995

ΑΡΙΘ. 557

ΔΡΧ. 150

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς νέας χρονιάς, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ τους γιὰ τὸ 1995, μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «Ἀκτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

**Ἡ ἔτησίᾳ συνδρομὴ διὰ τὸ 1995
παραμένει ἡ ἴδια, δρχ. 1500.**

*

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1995

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 1500.

Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 18. Διὰ τὴν Κύπρο: £ 5,50.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἦμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποστέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας γραμματοσήμων.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέτουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Ἔτος 58ον

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1995

Ἄριθ. 557

ΑΛΗΘΕΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

(Προβλήματα χριστιανικῆς γνωσιολογίας)

Α΄

Θρησκεία καὶ φιλοσοφία εἶναι δύο διάφορα πνευματικὰ μεγέθη, εἶναι δύο διαφορετικοὶ δρόμοι, οἱ ὅποιοι ὁμως κατατείνουν στὸν ἴδιον σκοπὸ, ἢ μία στὴν βίωση τοῦ ἀπολύτου καὶ ἡ ἄλλη στὴν γνώση τοῦ ἀπολύτου. Ἡ διαφορὰ τους ἔγκειται στὸ ὅτι ἡ μὲν θρησκεία στηρίζεται περισσότερο στὸ συναίσθημα, ἡ δὲ φιλοσοφία περισσότερο στὴ λογικὴ. Ὅμως, οὔτε ἡ θρησκεία παραγνωρίζει ἐξ ὀλοκλήρου τὴ λογικὴ, οὔτε ἡ φιλοσοφία τὸ συναίσθημα.

Μὲ τὴν ἀναζήτηση αὐτῆς τῆς συμβολῆς τῆς λογικῆς σκέψεως στὴν κατοχύρωση τῶν ἀληθειῶν τῆς Πίστεως ἀσχολεῖται ἡ χριστιανικὴ γνωσιολογία. Ὁ ὅρος αὐτὸς ἤχει κάπως παράξενα, δεδομένου ὅτι βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος εἶναι ἡ Πίστη. Ἡ χριστιανικὴ ὁμολογία προβάλλει ἕνα σύστημα ἀληθειῶν τὶς ὁποῖες καλεῖται ὁ πιστὸς νὰ ἀποδεχθεῖ διὰ τῆς Πίστεως. Ἡ γνώση, πάλι, τὴν κατάκτηση τῆς ὁποίας ἐπιδιώκει ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμες, βασίζεται σὲ ἄλλης κατηγορίας μεθόδους γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς ἀλήθειας τῆς καὶ ἐπικυρώνεται κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνατοτήτων τῆς ἀνθρώπινης νοή-

σεως μὲ ἄλλα κριτήρια.

Αὐτοὶ οἱ δύο ξεχωριστοὶ δρόμοι στὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας ὀφείλονται κατὰ ἕνα σημαντικὸ βαθμὸ καὶ στὶς δύο μεγάλες πολιτιστικὲς παραδόσεις, στὶς ὁποῖες εἶναι διαιρεμένη ἡ ἀνθρωπότητα. Ἡ Ἄνατολὴ ἀντιπροσωπεύει τὴν μία, ἀναζητώντας ἀπαντήσεις γιὰ τὰ ὑπέρτατα ἐρωτήματα ἐντὸς, στὴν ἑσωτερικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Δυτικὴ παράδοση σὲ σύγκριση μὲ τὴν προηγούμενη ἀναζητεῖ τὴν ὁδὸ πρὸς τὸ θεῖον μὲ τὸν ὀρθὸν λόγο καὶ βρῖσκει ἴχνη πρὸς αὐτὸ σὲ κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα. Γιὰ τὴν Δύση ὁ Θεὸς ἀποδείχνει τὶς προθέσεις του γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τέτοια γεγονότα καὶ γι' αὐτὸ ὁ κόσμος τῆς ἀνθρώπινης δράσεως εἶναι καταξιωμένος.

Εἰδικώτερα στὴν ἰουδαϊκὴ παράδοση διαμορφώθηκε ἡ πίστη ὅτι τὰ γεγονότα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἱστορία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κατευθύνονται ἀπὸ μία Προσωπικότητα ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὅτι ὁ Παντοδύναμος αὐτὸς Θεὸς εἶχε ἕνα εἰδικὸ σχέδιο γι' αὐτόν, ὁ ὁποῖος τελικὰ θὰ ὀδηγήσει σὲ ἕναν σκοπὸ τὴν ὅλη Δημιουργία Του. Αὐτὴ ἡ πίστη, παρὰ τὶς πολλαπλὲς ταλαιπωρίες τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐπέζησε διὰ μέσου τῶν αἰώ-

νων και βασίστηκε στην παράδοση που είναι καταγεγραμμένη στα ιερά κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, τα όποια εκτός από τον ιστορικό τους χαρακτήρα, τα ήθικα παραγγέλματα τα όποια έν πολλοίς συνθέτουν τόν Νόμο, τó δοξολογικό και ύμνολογικό μέρος τους, περιέχουν και άποκαλυπτικά και προφητικά στοιχεία. Για τόν 'Ιουδαίο πιστό, λοιπόν, και τών έλληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, κριτήριο για τις θρησκευτικές, κοινωνικές και ήθικές αντιλήψεις του είναι ή κατοχύρωση αυτών σε άναφορά με τά βιβλικά κείμενα, στα όποια περιέχεται ή θεία 'Αποκάλυψη.

Είναι σαφές, ότι στα κείμενα της Καινής Διαθήκης, τόσο στα Εύαγγέλια, όσο και στις Πράξεις και τις 'Επιστολές τών 'Αποστόλων, όσάκις άναφέρονται σε Ιουδαϊκό κοινό, είτε για την μετάδοση του εύαγγελικού μηνύματος, είτε για άπολογητικούς σκοπούς ένώπιον Ιουδαϊκών συνεδρίων, άντλουν για την ύποστήριξη τών άπόψεών των άποκλειστικά βιβλικά έπαχειρήματα κυρίως από τά προφητικά βιβλία της Π. Διαθήκης. 'Ενδεικτικά άναφέρουμε την 'Απολογία του πρωτομάρτυρα Στεφάνου (Πράξ. κεφ. ζ'), την άπολογία του άπ. Παύλου (Πράξ. κεφ. κζ') την έμπειρία του άπ. Πέτρου από τó γεγονός της Μεταμορφώσεως του Χριστού (έπιστ. καθολ. Πέτρου Β' κεφ. α' 10-19).

Β'

'Εν τώ μεταξύ όμως οί 'Ιουδαίοι της διασποράς στους έλληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους και πολύ περισσότερο οί 'Απόστολοι του Χριστού ήρθαν σε άμεση έπικοινωνία και έδρασαν μέσα στις κοινωνίες τών έθνικών, στις όποίες ήταν ξένη ή Ιουδαϊκή νοοτροπία που ήρκείτο στα βιβλικά έπαχειρήματα. "Επρεπε λοιπόν για να προσεγγίσουν τόν κόσμο τών έθνικών να μεταχειρισθούν την δική των γλώσσα, την δική των μεθο-

δολογία.

Συγκεκριμένα μία από τις πρώτες κινήσεις για την προσέγγιση της Ιουδαϊκής νοοτροπίας με την έλληνική σκέψη συντελείται στην 'Αλεξάνδρεια από τόν Ιουδαίο Φίλωνα (25 π.Χ. - 50 μ.Χ.). Πιστός εις τόν Νόμον 'Ιουδαίος ό Φίλων κινείται από την άνάγκη να άποδείξει ότι ή έλληνική φιλοσοφία, και ειδικώτερα ένα κράμα από πλατωνικές και στωϊκές ιδέες, είναι ή αυτή πρós την θρησκεία της Παλαιάς Διαθήκης. Πρós τούτο ό Φίλων διατυπώνει την άποψη ότι οί πλατωνικές ιδέες, δέν είναι τίποτε άλλο από νοήματα στο πνεύμα του Θεού Λόγου και ως ένέργειες τών δυνάμεων Αυτού στον κόσμο. 'Εξ άλλου εισάγει την άλληγορική έρμηνεία της 'Αγίας Γραφής με την όποία έπιχειρεί ένα ιδιάζοντα τρόπον έρμηνείας της φύσεως, την όποία θεωρεί ως σύμβολον του ύπερβατικού, ένώ ή 'Αγία Γραφή, τά συγγράμματα του Πλάτωνος, οί μύθοι τών άρχαίων θρησκείων άποτελούν κατ' αυτών μνημεία μυστικής πραγματικότητας.

'Η ραγδαία όμως έξάπλωση της Καινής Διδαχής από τις πρώτες μάλιστα δεκαετίες της μ.Χ. έποχής στις ειδωλολατρικές κοινωνίες, κάνουν περισσότερο άναγκαία - από την άπόπειρα του Φίλωνα - την προσαρμογή της Νέας Διδασκαλίας στο πνεύμα του έλληνορωμαϊκού κόσμου. Δείγματα αυτών των βημάτων έχουμε στην μοναδική σε έκταση παλμό και βάθος ιεραποστολική δραστηριότητα του Παύλου με χαρακτηριστικώτερη εκδήλωση την δημηγορία του - όπως την περιέσωσε ό Λουκάς στις Πράξεις (κεφ. ιζ' 22-34) στον 'Αρειο Πάγο της 'Αθήνας. Με τις λίγες φράσεις στον πρόλογο, που δείχνουν την έννημέρωσή του στην άρχαία φιλοσοφική σκέψη, έπιχειρεί να συνδέσει τó μήνυμά του με τις αντιλήψεις του άκροατηρίου του. Βέβαια, τó συγκεκριμένο αυ-

τὸ κήρυγμά του δὲν εἶχε σημαντικὴ ἀνταπόκριση καὶ περιορίσθηκε στὴν ἴδρυση τῆς πρώτης ὀλιγομελοῦς Ἐκκλησίας τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἀσφαλῶς τὸ περιστατικὸ αὐτὸ εἶχε τὴν ἐπίδρασή του στὴν ψυχολογία τοῦ Παύλου ὅταν ἀπὸ τὴν Ἔφεσο ἔγραφε ἀργότερα στοὺς Κορινθίους: **«Γέγραπται γάρ· ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. Ποῦ σοφός; Ποῦ γραμματεὺς; Ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας... ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ»** (Α΄ Κορινθ. α΄ 19 – 25).

Νὰ πῶς σχολιάζει τὶς ἀπόψεις αὐτῆς τοῦ Παύλου ὁ J. Holzner: **«Ὁ Παῦλος κάνει ἐδῶ ἕναν ὑπαινιγμὸ στὴν προσωπικὴ του πείρα ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους τῆς Ἀθήνας. Δὲν βλέπετε ὅτι ἡ κοσμικὴ τους σοφία ξεψυχάει, ὅτι δὲν ξέρει τί τῆς γίνεται καὶ ὅτι ὁ κόσμος ἐφθασε στὸ σημεῖο, πὺ φαίνεται καθαρὰ ὅτι «ὁ Θεὸς ἐμῶρανεν τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου» καὶ ὅτι «τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ»; Μὴ νομίζετε ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἔχει τὴν δική του σοφία καὶ ὅτι πρέπει νὰ δανεισθεῖ σοφία ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες! Ὁχι, ἐμεῖς κηρύσσομε τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόκρυφον σοφία πὺ εἶναι βαθύτερη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ, πὺ κανένας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἠγάτες τῆς διανοήσεως δὲν ἀνεγνώρισε, πὺ εἶναι ἀνεξερεύνητη, ὡστε μόνο τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ τὴν ἐξερευνήσει»**¹.

Στὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου γιὰ τὴν **«σοφία τοῦ κόσμου τούτου»** καὶ γιὰ τὴν **«μωρία τοῦ κόσμου τούτου»** δὲν πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὅτι περιέχεται ἡ τελευ-

ταία ὀριστικὴ ἔκφραση τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Χριστιανισμοῦ. **«Ὁ Παῦλος ὅπως καὶ οἱ Στωικοί, ἀγαποῦσε νὰ μιλάει μὲ παράδοξο τρόπο. Οἱ Ἕλληνες τὸ καταλάβαιναν. Ὁ Παῦλος ἐπίσης δὲν ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὴν γνήσια ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πρὸς τὴν γνήσια πνευματικὴ κληρονομιά τῶν μεγάλων σοφῶν τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐκλαϊκευμένης ἐκείνης φιλοσοφίας, πὺ τὸν εἶχαν κοροϊδέψει στὸν Ἄρειο Πάγο. Αὐτὸ πάλι, εἶναι κάτι πὺ ἴσχυε μόνο γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Παύλου καὶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραπλανήσῃ νὰ νομίσουμε ὅτι ὁ Παῦλος περιφρονοῦσε τὸ πνεῦμα. Ὁ Παῦλος δὲν ἀπορρίπτει τὸν τρόπο σκέψεως τοῦ συνεργάτη του Ἀπολλῶ, πὺ προσπαθοῦσε νὰ στηρίξει τὴν εὐαγγελικὴ ἀλήθεια μὲ φιλοσοφικοὺς στοχασμοὺς, ἔστω καὶ ἂν δὲν τοῦ πολυᾶρεσε. Γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀφήνει τὴν κρίση στὸν Θεόν. Ὁ ἴδιος ἔβαλε τὰ θεμέλια τῆς χριστιανικῆς «ἐν γνώσει» πίστεως πᾶνω στὸν μοναδικὸ ἀκρογωνιαῖο, στὸν Χριστό»**². Αὐτὴ ἡ ἐφεκτικὴ στάση τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου σχετικὴ μὲ τὸ δίλημμα τῆς ἀναζητήσεως στηριγμάτων – δικαιολογητικῆς βάσεως κατὰ τὸν Ἀλέξ. Τσιριντάνη – πέραν τῆς θείας Ἀποκαλύψεως καὶ στὸν ὀρθὸν λόγο τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, συνετέλεσε – ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια – στὴν ἀνάπτυξη καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ποικίλων τάσεων στὴν χριστιανικὴ διάνοηση.

Γ'

Τὴν σύνθεση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μὲ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία τὴν συναντᾶμε τὸ πρῶτον σὲ συστηματικὸ ἐπίπεδο στὴν ἀπολογητικὴ γραμματεία τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνα στὰ συγγράμματα τῶν ἀπολογητῶν μὲ τὰ ὅποια ἐπιδιώκουν, ἀπευθυνόμενοι ἄλλοτε πρὸς τοὺς αὐτοκράτορες, ἄλλοτε πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἐθνικῶν, νὰ ἀποκρούσουν τὶς

κατηγορίες κατά τῶν χριστιανῶν καί νά διαφωτίσουν τοὺς ἀναγνῶστες τοὺς γιὰ τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως τῶν. Ὁ ἀγώνας, λοιπόν, μεταξύ Χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλολατρείας ἐδημιούργησε τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς νέας θρησκείας, τὴν ὁποία ἀνέλαβαν νά κάνουν οἱ ἀπολογητὲς μὲ τὴν βοήθεια τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους Ἑλληνες ἀπολογητὲς εἶναι ὁ Ἰουστίνος, φιλόσοφος καὶ μάρτυρας (100 – 160 μ.Χ.). Ὑστερὰ ἀπὸ μακρὰ ἐνασχόληση μὲ τὰ συστήματα τῶν Στωϊκῶν, τῶν Περιπατητικῶν, τῶν Πυθαγορείων καὶ τῶν Πλατωνικῶν μετεστράφη στὴν χριστιανικὴ πίστη, τὴν ὁποία θεωρεῖ ὡς τὴν μόνη ἀσφαλῆ καὶ σωτήρια φιλοσοφία. Στὴν ἀπόφασί του νά ἀσπασθεῖ τὴν χριστιανικὴν πίστη συνετέλεσε πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ ἐντύπωση τὴν ὁποία ἔκαμε σὲ αὐτὸν τὸ θάρρος καὶ ἡ καρτερία καὶ ἡ ἐμμονὴ στὴν πίστη τοὺς τῶν χριστιανῶν κατὰ τοὺς διωγμούς. Διότι στὸ μάρτυριο ἀποδεικνύεται ἡ δύναμη τῆς πίστεως αὐτῆς, ἀπόρροια τῆς βαθειᾶς ἐμπιστοσύνης στὴν ἀλήθειά της, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν σκέψη, ἡ ὁποία πηγάζει κατ' ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ἀνάλυση καὶ τὶς ἀντιθέσεις τῶν διαφόρων φιλοσοφημάτων.

Στὸ ἀπολογητικὸ του ἔργο ὁ Ἰουστίνος ἀσχολεῖται νά καταδείξει τὴν ὑφιστάμενη ἐσωτερικὴ συμφωνία μεταξύ τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας καὶ τῆς γνήσιας φιλοσοφίας τὴν ὁποία ἐδίδαξαν οἱ μεγάλοι Ἑλληνες φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, οἱ Ἡράκλειτος, οἱ Στωϊκοί. Τὴν κατοχύρωση τοῦ ἰσχυρισμοῦ του αὐτοῦ τὴν βασιζέει στὴν ἔννοια τοῦ Λόγου – τὴν ὁποία εἶχε πρὸ αὐτοῦ εἰσηγηθεῖ ὁ Ἰουδαῖος Φίλων – ὁ ὁποῖος προϋπάρχει καὶ ἐκδηλώνεται τόσον στὴν ἰουδαϊκὴ προφητικὴ παράδοση καὶ στὸν Χριστιανισμό, ὅσον καὶ στὴν ἀρχαία φιλοσοφία. Τὰ δύο αὐτὰ

φαινόμενα τὰ θεωρεῖ νά ἔχουν μίαν ἐσωτερικὴ συγγένεια. Ἡ διαφορὰ εἶναι μᾶλλον ποσοτικὴ, διότι στὸν ἀρχαῖο κόσμον ὁ Λόγος ἀπεκαλύφθη σπερματικῶς ἐνῶ στὴν Καινὴ Διαθήκη διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεώς Του. Ἐξ ἄλλου υἰοθετεῖ τὴν ἄποψη τοῦ Φίλωνα ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἀντλοῦν τὶς ιδέες τοὺς ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, γεγονός πού ἐνισχύει τὸν ἰσχυρισμὸ του γιὰ τὴν συγγένεια τῶν δύο αὐτῶν παραδόσεων, γιὰ νά καταλήξει στὸ συμπέρασμα τῆς ὑπεροχῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἡ ὁποία κατέχει τὴν ὅλη ἀλήθεια καὶ παρέχει τὴν πλήρη βεβαιότητα, προϊόντα τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει τὴν αὐτοτέλεια καὶ τὸ ἰδιότυπον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ἀντίθετη ἄποψη συναντᾶμε στὴν λατινικὴ Δύση καὶ συγκεκριμένα στὸν νομομαθὴ καὶ ἀπολογητὴ Τερτυλλιανό (γεννήθηκε περὶ τὸ 160 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος αἰσθάνεται βαθειὰ περιφρόνηση πρὸς τὴν «*θύραθεν*» σοφία. Κατ' αὐτὸν ἡ πίστη εἶναι κάτι τὸ δεδομένον, ὅπως ὁ νόμος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπιδέχεται συζήτηση καὶ ἔρευνα, ἀλλὰ ἔχει ἀνάγκη ἐρμηνείας μόνον. Θεωρεῖ τὴν γνώμη ὅτι ὑφίσταται ἀρμονία μεταξύ χριστιανικῆς πίστεως καὶ φιλοσοφίας ὡς πλάνη. Δὲν ὑπάρχει συνεπῶς σχέση μεταξύ Ἀθηνῶν καὶ Ἱεροσολύμων, μεταξύ τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τοῦ φιλοσόφου. Ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι γνώση οὔτε φιλοσοφία, ἀλλὰ θεία χάρις, δῶρον ἐξ οὐρανοῦ. Ἡ περὶ πίστεως καὶ γνώσεως διδασκαλία τοῦ Τερτυλλιανοῦ συνοψίζεται στὴν φράση: "*credo quic absurdum est* (πιστεύω, διότι ὅ,τι πιστεύω εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὸν νοῦν). Μὲ ἄλλα λόγια ἡ γνήσια πίστη εἶναι ταπείνωση τοῦ νοῦ. Ταπεινῶρων παραίτηση ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία γιὰ κατανόηση. Ἀνάμεσα λοιπὸν στὶς δύο αὐτὲς κατὰ κάποιον τρόπον ἀντίθετες θέσεις, τὶς ὁποῖες χαρακτηρικτὰ ἐξέφρασαν στὰ πρῶμα στάδια

ένος εϋλογου προβληματισμοῦ ὁ Ἰουστίνος καὶ ὁ Τερτυλλιανός, θὰ ἀνεληχθεῖ στὴν συνέχεια ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἢ χριστιανικὴ σκέψη σὲ μία ἀέναη προσπάθεια γιὰ τὴν ἐμβάθυνση, τὴν κατανόηση καὶ τὴν βίωση τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως.

Δ'

Στὴν συνέχεια παράλληλα ἢ χριστιανικὴ διανόηση ἀναπτύσσεται κατὰ συστηματικώτερο τρόπο στὸ μεγάλο πνευματικὸ κέντρο τῶν ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἢ σχολὴ τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖ τὴν Ἰουστίνειον ἄποψη καὶ ἐπιδιώκει νὰ συγχωνεύσει στὴν διδασκαλίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἄξια λόγου στοιχεῖα, ὅσα περιέχονται στὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Ἔτσι ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρινὸς εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἐπεχείρησε νὰ συνδυάσει βαθύτερα τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία μὲ τὸν Χριστιανισμό καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ ἔχει μαθητὴν του τὸν Ὠριγένη. Οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες ἐθεμελίωσαν τὴν χριστιανικὴ θεολογία καὶ μὲ τὰ λογικὰ μέσα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὴν ἀνύψωσαν σὲ ἐπιστήμη. Ὁ μαθητὴς ὁμοῦς ὑπῆρξε ἡ μεγάλῃ δόξα τοῦ διδασκάλου. «Ὁ Ὠριγένης ὑπῆρξε ὁ πρῶτος μεγαλοφυῆς φιλόσοφος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ἄν καὶ ἔνθερμος χριστιανὸς δὲν σταματᾷ στὴν ἀπλὴ πίστη, ἀλλὰ κυριευμένος καὶ ἀπὸ τὸν πλατωνικὸ ἔρωτα, προχωρεῖ πέραν ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἐπιστήμη, τὴ γνώση. Ἡ παλαιὰ δίψα τοῦ Ἑλληνος πρὸς τὴν γνώση καὶ ἡ παρακόλουθη εὐδαιμονία τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν συναναστροφή της μὲ τὸν Λόγο εἶναι μόνιμα γνωρίσματα τῆς μεγάλης ψυχῆς τοῦ Ὠριγένους. Μέσα του εἶναι παρὼν ὁ αἰώνιος Ἑλληνας, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ οἰκοδομήσει συστηματικὴ θεωρία περὶ τῆς νέας θρησκείας, ἢ ὁποῖα ἔστησε τὴ σκηνὴ τῆς μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ

παλαιὸ ἰδανικὸ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ὁ σοφὸς ποὺ νικαεῖ τὰ πάθη του, ἐναρμονίζει τὶς δυνάμεις του καὶ συντάσσει τὰ νοήματα τοῦ πνεύματός του σὲ σύστημα, αὐτὸς θεωρεῖται τώρα καὶ μέσα στὸν χριστιανισμό ὁ ὄριμος καὶ συνειδητὸς χριστιανός»³.

«Τὸ διδασκαλεῖον λοιπὸν τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ νεαροῦ Ὠριγένη γίνεται κέντρον βαθυτάτων θεολογικῶν ἀναζητήσεων, ἀλλὰ καὶ σπουδαιοτάτων φιλοσοφικῶν ζυμώσεων. Εἰς τὸ λαμπρὸ αὐτὸ «θεολογικὸ ἐργαστήριον» συναντῶνται ἡ θεία Ἀποκάλυψη καὶ ἡ ἀνθρώπινη γνώση, ἀποτέλεσμα δὲ αὐτῆς τῆς συναντήσεως εἶναι ὅτι ἀρχίζει νὰ ὑφαίνεται ὁ χιτῶν τῆς ἄνω θεολογίας». Ἀπὸ τὸν χιτῶνα αὐτὸν ὁ Ὠριγένης ἀγωνίζεται νὰ μὴ λείψει τίποτε τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ τίποτε τὸ ἀνθρώπινον. Πόθος του εἶναι νὰ φωτισθεῖ «ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον ἀπὸ τὸ ὑπερφυῆς Φῶς τοῦ Λόγου, ὁ Ὅποιος ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ πρὸς ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον ἠδύοκῆσε νὰ γίνῃ ἀνθρώπος ὁ Ἰδιος»⁴.

Κατὰ τὴν παραμονὴν του στὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης ἐπὶ δεκαεπτὰ χρόνια καὶ μὲ τὶς ἐπισκέψεις του στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας συνεχίζει ὁ Ὠριγένης τὸ διδασκτικὸ του ἔργο καὶ γίνεται τὸ κέντρο τῶν χριστιανῶν διανοουμένων καὶ θεολογούντων τῆς περιοχῆς. Οἱ ιδέες του γονιμοποιήθηκαν σὲ μεταγενέστερους χρόνους ἰδίως στὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἕναν αἰῶνα ἡ θεολογία του θὰ βρεῖ ἐνθουσιώδεις θαυμαστὲς στὰ πρόσωπα τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τῶν δύο Γρηγορίων. Ἐπίσης ἀργότερα ὁ μέγας συμπατριώτης τοῦ Ὠριγένη ὁ Ἄγιος Ἀθανάσιος, συστοιχῶν στὶς ἀπόψεις τοῦ πρώτου, κάνει λόγο «περὶ τῶν δύο βιβλίων, μὲ τὰ ὁποῖα γίνεται γνωστὸς στὸν κόσμον ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ: τὴν Βίβλο τῶν Γραφῶν καὶ τὴν Βίβλο

τοῦ Κόσμου, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, δηλαδή τῆς φυσικῆς κτίσεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ὧν ἐκείνων τῶν ἐνθρώπων γεγονότων καὶ καταστάσεων, μὲ τις ὁποῖες ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ πρὸς τὸν ἄνθρωπο».

Ε'

Λίγο μεταγενέστερος ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἀνατολῆς, τοὺς Καππαδόκες, εἶναι ἓνα ἀνήσυχο πνεῦμα, πού ἀνήκει στὴν Ἐκκλησία τῆς Δύσεως. Πρόκειται γιὰ τὸν Αὐρήλιο Αὐγουστῖνο (355 – 430 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε ἓνα σύστημα χριστιανικῆς φιλοσοφίας βασισμένο σὲ γνήσια καὶ αὐτοτελῆ φιλοσοφικὴ σκέψη, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπίδραση εἶναι τέτοια, ὥστε ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τῶν Μέσων Χρόνων νὰ εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐπιδράσεως τῆς Αὐγουστίνειας διδασκαλίας.

«Πνεῦμα καθολικόν, συνδυάζει ἐν ἑαυτῷ βαθείαν θρησκευτικότητα καὶ ἰσχυρὰν νόησιν, τὴν ἐνόρασιν καὶ τὴν λογικὴν σκέψιν, τὴν λεπτὴν ψυχολογικὴν παρατήρησιν καὶ τὴν μυστικοπαθῆ ροπήν, τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν, τὴν ἀνάλυσιν καὶ τὴν δημιουργικὴν σύνθεσιν. Ὁρθῶς διὰ τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς ὁ βαθύτατος τῶν φιλοσόφων τῆς νέας περιόδου τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὡς ἡ ὑπεροχωτάτη συγγραφικὴ φυσιογνωμία τῶν ἀρχαιοτέρων χριστιανικῶν χρόνων»⁵.

Ἦστερα ἀπὸ ἓνα περιπετειώδη βίω στρέφεται πρὸς τὴν Σκέψη τῆς Νεώτερης Ἀκαδημίας καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὴν διδασκαλία τοῦ Πλωτίνου. Ἡ μελέτη τῆς Πλατωνικῆς φιλοσοφίας γίνεται γι' αὐτὸν προβαθμίδα γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπιδράσεις εἶναι φυσικὸ ὅτι ἡ Γνωσιολογία ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ συστήματος τοῦ Αὐγουστίνου. Βάση ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινάει γιὰ τὴν κα-

τοχύρωση τῆς γνώσεως εἶναι ἡ ἄμεση βεβαιότητα τῶν δεδομένων τῆς συνειδήσεως. Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὰ πάντα. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἀμφιβάλλει δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ, μὲ ἄλλα λόγια ἀποκλείεται ἡ ἀμφιβολία ὅσον ἀφορᾷ στὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἐγώ, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ φορέας τῆς ἀμφιβολίας καὶ ὧν ἐκείνων τῶν λειτουργιῶν, πού συνδέονται μὲ αὐτὴν. Μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεση αὐτὴν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀμφιβολία. Ἀμφιβάλλω, ἄρα ὑπάρχω σημαίνει ταυτόχρονα: ζῶ, σκέπτομαι, θέλω, ἄρα ὑπάρχω. Ἔτσι ὁ Αὐγουστῖνος προλαμβάνει μὲ τὴν γνωσιολογικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τὸν Καρτέσιο καὶ ὅπως λέγει καὶ ὁ Βίντελμπαντ γίνεται ὁ εἰσηγητὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφικῆς σκέψεως.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἀφετηρία ἀναζητεῖ τὶς ὑψιστες ἀρχές, τὶς ἀναμφισβήτητες καὶ ἀσφαλεῖς ἀλήθειες, διὰ τῶν ὁποίων ὀρίζεται καὶ θεμελιώνεται ἡ γνώση. Οἱ νόμοι πού διέπουν τὴν λογικὴ, τὰ μαθηματικά, τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ἠθικὴ ἀποτελοῦν κατὰ τὸν Αὐγουστῖνο τὶς ἀναζητούμενες βασικὲς ἀρχές γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς γνώσεως καὶ οἱ ὁποῖες ἐνυπάρχουν στὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῆς θείας ἐλλάμψεως τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα γίνεται κοινωνὸς τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν. Στὴν σκέψη τοῦ Αὐγουστίνου ἡ ἀναγωγὴ τῶν ἀληθειῶν αὐτῶν σὲ μεταφυσικὴ ἀρχὴ ἀποτελεῖ συνάμα καὶ ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, δεδομένου ὅτι οἱ ἀλήθειες αὐτὲς, αἰώνιες καὶ ἀναλλοιώτες, προέρχονται ἀπὸ τὴν Πηγὴ τῆς ἀλήθειας καὶ ὡς ἐκ τούτου συνιστοῦν ἀκτίνες, πού ἐκπορεύονται ἀπὸ τὸ κεντρικὸ Φῶς τῆς Θεότητος.

Ἄλλὰ ἡ λογικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς πού ὀδηγεῖ στὴν πίστη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Παράλληλα πρὸς αὐτὴν ὁ Αὐγουστῖνος δέχεται σὰν δευτέρη πηγὴ τὴν ἐνόραση, – ὅπως πρὸ αὐτοῦ εἶχε ὑποστηρίξει ὁ Γρηγόριος ὁ

Νύσσης -, ή όποία άποτελεϊ βέβαια διαδικασία τής διάνοιας χωρίς νά ταυτίζεται μαζί της. Γιατί ή διάνοια αναλύει, ένώ ή ένόραση άποτελεϊ άμεση και ταχεία νοητική σύλληψη του πραγματικού ως όλότητας. "Ετσι λοιπόν, άν και ό Θεός είναι ύπερβατικός, ή ανθρώπινη ψυχή, ή όποία έχει πλασθεϊ κατ' εικόνα και καθ' όμοίωση Αύτου, αισθάνεται κατά τρόπον άμεσον τήν παρουσία Του. Τέλος, κατά τήν γνωσιολογία του Αύγουστίνου, ό,τι ή λογική όδός προς τόν Θεόν και ή ένόραση άδυνατεί νά γνωρίσει στόν άνθρωπο, τό συμπληρώνει ή Θεία Άποκάλυψη, ή όποία περιέχεται στήν Άγία Γραφή.

Έξ άλλου κατά τήν αύγουστίνεια διδασκαλία ό Θεός δέν είναι μόνον ή Πηγή τής Άλήθειας, αλλά και ό Δημιουργός έκ του μηδενός του σύμπαντος κόσμου. Τό γεγονός τής δημιουργίας άποτελεϊ πράξη τής έλεύθερης βουλήσεως του Θεού, σύμφωνα με ιδέες ένυπάρχουσες στο Θεϊό πνεύμα Του, δηλαδή προς όρισμένο σχέδιο. Σύμφωνα με τήν άποψη αυτή οί πλατωνικές ιδέες μεταφράζονται στο δημιουργικό σχέδιο του Θεού ό όποίος με τήν δημιουργική αυτή Του ένέργεια έμβάλλει στήν ύπ' Αύτου παραχθείσα έκ του μηδενός ύλη σπερματικές δυνάμεις, διά τών όποιών έξελίσσεται βαθμηδόν ό κόσμος σύμφωνα με όρισμένους νόμους για νά πάρει τήν σημερινή του μορφή. Κατά τήν αντίληψη αυτή ή έξελικτική διαδικασία τής Δημιουργίας ένέχει τελολογικό χαρακτήρα.

"Ετσι τό φιλοσοφικό και θεολογικό έργο του Αύγουστίνου δέν συνέβαλε μόνον στήν διαμόρφωση τής διδασκαλίας τής Δυτικής Έκκλησίας και επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τήν φιλοσοφία τών Μέσων Χρόνων, αλλά περιέχει και άπόψεις στο γνωσιολογικό και μεταφυσικό πεδίο, οί όποιες ως έκ τής φύσεώς των άποτελέσαν έρεθίσματα για

τήν ανάπτυξη τής φιλοσοφίας τών νεωτέρων χρόνων και οί όποιες έξακολουθοϋν νά έντάσσονται στόν σύγχρονο φιλοσοφικό προβληματισμό.

ΣΤ'

Έπίσης σημαντική επίδραση στήν διαμόρφωση τής χριστιανικής σκέψεως σε Άνατολή και Δύση κατά τους μέσους χρόνους άσκησε όμάδα από συγγράμματα, τά όποία ανάγονται στόν πέμπτο μ.Χ. αιώνα και φέρουν ως συγγραφέα τους τόν Διονύσιον τόν Άρεοπαγίτη. Η περιεχόμενη σε αυτά διδασκαλία άποτελεϊ μία προσαρμογή τών νεοπλατωνικών θεωριών στο χριστιανικό δόγμα. Κατ' αυτήν ό Θεός έδημιούργησε μόνον έκ του μηδενός τόν κόσμον, αλλά τό Πνεύμα Του διαχέεται σε αυτόν, για νά έπαναφέρει στήν συνέχεια τά πάντα στήν θεία τους πηγή. Τά όντα του κόσμου είναι σύμβολο και κατοπτρισμός του θείου και αιώνιου στο πεπερασμένο. Ό ψευδο - Διονύσιος, όπως άποκαλείται ό άγνωστος αυτός συγγραφέας, διακρίνει τήν θεολογία σε καταφατική και άποφατική. Η πρώτη έχει σαν άφετηρία τής τών Θεόν, ύπό τήν έποψη ότι είναι ή πηγή του λόγου όλων τών όντων και διδάσκει τήν έξ αυτού άπορροή κάθε πεπερασμένου κτίσματος, ένώ ή δεύτερη ακολουθεϊ αντίστροφη πορεία, οδεύουσα από τήν κτίση προς τόν Δημιουργό. Σύμφωνα με τήν δεύτερη άποψη τό Θεϊον είναι πέραν άπό κάθε κατηγορία και ανθρώπινη έννοια, άρρητο και άκατανόμαστο, κάθε δε γνώση αυτού από τό ανθρώπινο πνεύμα άποκλείεται. Για τόν λόγον αυτόν ό μόνος τρόπος προσεγγίσεως του Θεού είναι διά τής μυστικής θεολογίας, δηλ. ή μυστική ένωση τών ψυχών με Αύτόν διά τής έκστάσεως. "Ετσι ό Θεός αναλαμβάνει δι' αυτής τήν ανθρώπινη ψυχή με τήν άγάπη Του και έπιτυγχάνεται ή ένωση Θεού και ανθρώπου.

Ἡ μυστική θεολογία, ποὺ ἀναπτύχθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν συγγραμμάτων τοῦ ψευδο-Διονυσίου στοὺς μετέπειτα αἰῶνες ἐξαίρει τὴν ὑπεροχὴ τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ θεωρεῖ κάθε κατηγορημα καὶ ἔννοια περὶ Αὐτοῦ ὡς συμβολικὴ εἰκόνα, ἢ δὲ γνώση περὶ Αὐτὸν περιορίζεται στὸ νὰ καταδείξει τὴν διαφορὰ Αὐτοῦ ἀπὸ κάθε πεπερασμένο.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

(Συνεχίζεται)

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. J. Holzner: «Παῦλος» ἐκδόσεις «Δαμασκός», Ἀθήνα σελ. 332.
2. Αὐτόθι σελ. 335.
3. I.N. Θεοδορακόπουλου: «Πλάτων – Πλωτῖνος – Ὀριγένης» σελ. 61–62.
4. π. Ἡλία Δ. Μαστρογιαννοπούλου: «Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος», ἐκδόσεις «ΖΩΗ», σελ. 76.
5. Ν.Ι. Λούβαρι: «Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας» τ. Α' σελ. 161.

«In horae momento...»

*Οἱ τελευταῖες
τοῦ φετινοῦ χρόνου στιγμὲς
στὸ δίπατο σπῖτι μας
μόνη μὲ βρῆκαν...
Καὶ πῶς τὰ κατάφεραν
σὲ κλάσμα μέσα δευτερολέπτου
ὀλόκληρη στρατιὰ
μακρινῶν, πικρῶν ἀναμνήσεων
νὰ κινητοποιήσουν
καὶ δέσμια
σπὴν παγερὴ ἀνάσα τους
νὰ μὲ κρατήσουν...
Ὡστόσο,
τὴν ὀλόφωτη θέα,
(ὅσα μαῦρα κι' ἄν σήκωσαν σύννεφα)
τοῦ ἀνατέλλοντος
«ἐνιαυτοῦ τῆς χρηστότητος τοῦ Κυρίου»
δὲν μπόρεσαν νὰ μοῦ κρύγουν.*

ΑΘΗΝΑΤΣ ΣΚΑΡΔΑΣΗ-ΜΑΥΡΙΚΑΚΗ

ΦΥΤΟΦΑΡΜΑΚΑ. ΩΦΕΛΟΥΝ Η ΒΛΑΠΤΟΥΝ;

Οί άνθρωποι τῶν πόλεων λίγες Ἴσως γνώσεις ἔχουν γιὰ τὰ γεωργικὰ φάρμακα, διότι πιστεύουν ὅτι δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει τὸ θέμα, δεδομένου ὅτι δὲν ἀσκοῦν γεωργικὸ ἐπάγγελμα ἢ τὸ ἐπάγγελμά τους καὶ οἱ ἀπασχολήσεις τους δὲν ἔχουν κανένα σημεῖο ἐπαφῆς μὲ αὐτά. Δὲν ἔχουν ὅμως καταλάβει ἕνα γεγονός. Ὅτι ὡς ἄνθρωποι, ἔχοντες ἀνάγκη διατροφῆς, καταναλώνουν ἀρκετὰ σημαντικὲς ποσότητες διαφόρων γεωργικῶν προϊόντων, χωρὶς καμμία ἀνησυχία ὡς πρὸς τὴν καθαρότητά τους καὶ τὴν μὴ περιεκτικότητα τοξικῶν ὑπολειμμάτων ἀπὸ τυχόν κακὴ χρήση τῶν φυτοφαρμάκων. Μερικὰ ἐρωτηματικὰ δημιουργοῦνται μὲ τὴν κατὰ καιροῦς, ἐμφάνιση στὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, γεγονότων ποὺ ἀναφέρονται εἴτε σὲ δηλητηριάσεις πουλιῶν, ψαριῶν ἢ ἄλλων ζῶων, εἴτε ὅπως τελευταῖα ἀναφέρθηκε σὲ ἕκταφες θαμμένων ἐντομοκτόνων ποὺ ἔχουν ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν κυκλοφορία. Τί συμβαίνει λοιπόν, εἶναι ἐπικίνδυνα τὰ φυτοφάρμακα;

Μερικὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ φυτοφάρμακα

Γενικά, μπορεῖ νὰ ἀναφερθεῖ, ὅτι τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπλὸ καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς ἀπὸ μερικὲς ἀποσπασματικὲς ὀλιγόλεπτες παρουσιάσεις τῶν διαφόρων τηλεοπτικῶν καναλιῶν νὰ βγάλει συμπέρασμα σωστὸ καὶ νὰ καταδικάσει τὴν χρήση τῶν φυτοφαρμάκων ἢ νὰ φθάσει καὶ σὲ ἀκραῖα ἀκόμη σημεῖα διακοπῆς τῆς διατροφῆς του μὲ ὦμα λαχανικὰ καὶ φροῦτα, μὲ τὴν ὑποψία καὶ μόνο, μὴπως περιέχουν ὑπολείμματα γεωργικῶν φαρμάκων.

Ἄς πάρουμε ὅμως τὰ πράγματα ἀ-

πὸ τὴν ἀρχή. Τί καλοῦμε φυτοφάρμακο ἢ γεωργικὸ φάρμακο. Μὲ τὴ σχετικὴ Ὅδηγία τῆς Ε.Ε. τὴν 414/91/ΕΟΚ ὅλα αὐτὰ τὰ προϊόντα ἔχουν μία κοινὴ ὀνομασία: «*Φυτοπροστατευτικὰ προϊόντα*». Τέτοια προϊόντα εἶναι αὐτὰ ποὺ περιέχουν μία ἢ περισσότερες «*δραστικὲς οὐσίες*» καὶ ἐπὶ πλέον ἄλλες ποὺ καλοῦνται προσθετικὲς ὅπως εἶναι: διαλύτες, διαβρεκτικὲς καὶ προσκολλητικὲς οὐσίες ἢ ἀδρανεῖς ὕλες καὶ προορίζονται: νὰ προστατεύουν τὰ φυτὰ ἢ τὰ φυτικὰ προϊόντα ἀπὸ κάθε εἶδους ἐπιβλαβεῖς ὀργανισμοὺς ἢ νὰ προλαμβάνουν τὴ δράση τους. Ἄκόμη, νὰ ἐπηρεάζουν βιολογικὲς διεργασίες τῶν φυτῶν (π.χ. ρυθμιστὲς αὐξησης), νὰ διατηροῦν τὰ φυτικὰ προϊόντα καὶ νὰ καταστρέφουν τὰ ἀνεπιθύμητα φυτὰ.

Ὡς *δραστικὲς οὐσίες* νοοῦνται αὐτὲς ποὺ ἔχουν εἰδικὴ δράση ἐναντίον ἐπιβλαβῶν ὀργανισμῶν ἢ σὲ φυτὰ, μέρη φυτῶν ἢ φυτικὰ προϊόντα.

Στὴν Ὅδηγία τῆς ΕΟΚ ποὺ ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω προσδιορίζεται καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ὄρου «*ὑπολείμματα φυτοπροστατευτικῶν προϊόντων*». Μὲ τὸν ὄρο αὐτὸν ἐννοοῦμε, μία ἢ περισσότερες οὐσίες ποὺ εἶναι παρούσες ἐντὸς ἢ ἐπὶ τῶν φυτῶν ἢ τῶν προϊόντων φυτικῆς προέλευσης, τῶν βρώσιμων προϊόντων ζωικῆς προέλευσης ἢ ἄλλοῦ στοὺ περιβάλλον, προερχόμενες ἀπὸ τὴν χρήση φυτοπροστατευτικοῦ προϊόντος, περιλαμβανομένων τῶν μεταβολιτῶν τους καὶ τῶν προϊόντων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀποικοδόμηση ἢ τὴν ἀντίδρασή τους.

Γιὰ νὰ κυκλοφορήσει στὴν ἐλληνικὴ ἀγορὰ ἕνα φυτοπροστατευτικὸ

προϊόν, θά πρέπει νά ἔχει τή σχετική ἔγκριση ἀπό τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο Ἐγκρίσεως Γεωργικῶν Φαρμάκων τοῦ Ἑπ. Γεωργίας. Οἱ εἰσηγήσεις γίνονται μετὰ ἀπὸ τίς σχετικές μελέτες, ἀπὸ τοὺς εἰδικούς τοῦ Μπενακείου Φυτοπαθολογικοῦ Ἰνστιτούτου (Κηφισιά).

Κάθε φυτοφάρμακο πού κυκλοφορεῖ στό ἐμπόριο, ἔχει εἰδική ἐτικέττα στό κουτί συσκευασίας του, ὅπου ἀναγράφονται ὅλες οἱ ἐνδείξεις πού χαρακτηρίζουν τὸ προϊόν, καθὼς καὶ οἱ σχετικές ὁδηγίες χρήσης του στὴν πράξη. Ἔτσι ἀναγράφεται π.χ. γιὰ ποιὲς ἀσθένειες ἢ γιὰ ποιὸς ἐντομολογικούς ἐχθροὺς συνιστᾶται ἢ χρησιμοποίησή του, γιὰ ποιὲς καλλιέργειες, ἀκόμη οἱ συνιστώμενες δόσεις καὶ ὁ χρόνος ἀσφαλείας πού θά πρέπει νά τηρεῖται, ἀπὸ τὴν τελευταία ἐπέμβαση μέχρι τὴ συγκομιδῆ. Στὴν ἐτικέττα ἀναγράφονται ἀκόμη ὅλα ὅσα ἔχουν σχέση μετὰ τὴν τοξικότητα τοῦ φαρμάκου ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ ζῶα γενικώτερα καθὼς καὶ ὁ βαθμὸς ἐπικινδυνότητας γιὰ τίς μέλισσες καὶ τὴν ὠφέλιμη πανίδα.

Ὡς πρὸς τὴν τοξικότητα, ὑπάρχει εἰδικὴ διαβάθμιση μετὰ εἰδικὸ σῆμα στὴν ἐτικέττα. Ἔτσι π.χ. τὰ ἰσχυρῆς τοξικότητας σκευάσματα, χαρακτηρίζονται ὡς «δηλητήρια» μετὰ σχετικὸ σῆμα τὴ νεκροκεφαλῆ μετὰ δύο ὀστά χιαστί, τὸ ἴδιο σῆμα γιὰ τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς «τοξικά», ἐνῶ ἐκεῖνα πού κατατάσσονται ὡς «ἐπικίνδυνα» ἢ «ἐρεθιστικά» (μέτριας τοξικότητας) ἔχουν ὡς σῆμα στὴν ἐτικέττα τὸν «Σταυρὸ τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέα» σὲ σχῆμα «X». Ὑπάρχει βεβαίως καὶ μία κατηγορία φυτοπροστατευτικῶν προϊόντων, μικρῆ πρὸς τὸ παρόν, πού δὲν εἶναι ἐπικίνδυνα καὶ κατατάσσονται ὡς ἀδιαβάθμητα.

Κατηγορίες καὶ τρόπος δράσης.

Γιὰ καλύτερη κατανόηση τοῦ θέματος θά ἀναφερθοῦν ἀκόμη μερικὲς πληροφορίες ἀναφορικὰ μετὰ τίς κατηγο-

ρίες τῶν διαφόρων φυτοπροστατευτικῶν προϊόντων, ἀνάλογα μετὰ τὸν σκοπὸ πού θά πρέπει νά χρησιμοποιοῦνται. Μία κατηγορία ἀποτελοῦν τὰ μυκητοκτόνα, πού εἶναι προϊόντα γιὰ καταπολέμηση μυκητολογικῶν ἀσθενειῶν. Μία ἄλλη εἶναι τὰ ζιζανιοκτόνα πού στόχο ἔχουν τὴν καταπολέμηση τῶν ζιζανίων δηλαδὴ τῶν αὐτοφυῶν φυτῶν πού ἀνταγωνίζονται τὰ φυτὰ τῶν διαφόρων καλλιεργειῶν. Μία ἄλλη μεγάλη κατηγορία εἶναι τὰ ἐντομοκτόνα πού καταπολεμοῦν τοὺς ἐντομολογικούς ἐχθροὺς στὶς καλλιέργειες ἢ στὰ ἀποθηκευμένα γεωργικὰ προϊόντα καὶ εἶναι αὐτὰ πού περιλαμβάνουν, κατὰ μεγάλο ποσοστὸ, σκευάσματα ἐπικίνδυνα, γιὰ τὸν ἄνθρωπο, τὰ ζῶα ἐν γένει καὶ τὸ περιβάλλον. Ἰδιαίτερα αὐτὰ γίνονται ἐπικίνδυνα γιὰ τὸν καταναλωτὴ, ὅταν δὲν χρησιμοποιηθοῦν σωστὰ σύμφωνα μετὰ τίς ὁδηγίες χρήσης πού συνοδεύουν κάθε τέτοιο προϊόν.

Ἡ δράση τῶν περισσοτέρων ἐντομοκτόνων, ἀναφέρεται στό νευρικὸ σύστημα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πυρεθροειδῆ, τὰ σκευάσματα τῶν δύο ἄλλων μεγάλων ὁμάδων ἐντομοκτόνων (ὄργανοφωσφορικῶν καὶ καρβαμιδικῶν) δροῦν στοὺς ζωϊκοὺς ὀργανισμοὺς, δεσμεύοντας τὸ ἐνζυμο χοληνεστεράση πού ρυθμίζει τὴν ἔκκριση τῆς ἀκετυλοχολίνης, οὐσίας ἀπαραίτητης γιὰ τὴ μεταβίβαση τῶν ἐρεθισμάτων ἀπὸ τίς ἀπολήξεις τοῦ νευρικοῦ συστήματος στὸν ἐγκέφαλο. Ἔτσι οἱ διαταραχὲς αὐτὲς ἐπιφέρουν τὸν ἄμεσο θάνατο τῶν ἐντόμων. Κατ' ἄλλον τρόπο δροῦν πάλι στό νευρικὸ σύστημα καὶ τὰ πυρεθροειδῆ.

Ἐπικεντρώνοντας τὸ θέμα στὰ ἐντομοκτόνα, ὡς τὰ πιὸ ἐπικίνδυνα γιὰ τὴ δημόσια ὑγεία καὶ γιὰ τὸ περιβάλλον γενικώτερα, θά ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἀνάλογα μετὰ τὴ μορφή δράσης τους στὸν ὀργανισμό, κατατάσσονται σὲ ἐντομοκτόνα στομάχου, ἐπα-

φής ή έπαφής και στομάχου. Τά πρώτα δρούν στο πεπτικό σύστημα τών έντόμων, τά δεύτερα διά του έξωτερικού σωματικού περιβλήματος (έπιδερμίδα) και τά έντομοκτόνα τής τρίτης κατηγορίας έχουν διπλή δράση. Στα τελευταία άνήκουν και τά περισσότερα από τά κυκλοφορούντα σήμερα στην αγορά.

Ύπάρχει μία άλλη κατηγορία έντομοκτόνων που εμφανίζονται μετά τή χρησιμοποίησή τους στην πράξη, διασυστηματικές ιδιότητες ως προς τό φυτό. Δηλαδή μετά από τή εφαρμογή καταπολεμήσεως π.χ. με ψεκασμό τής καλλιέργειας, τό φάρμακο εισέρχεται μέσω τών φύλλων του φυτού ή άν εφαρμόζεται από έδάφους με ριζοπότισμα ή με ένσωμάτωση στο έδαφος, μέσω τών ριζών, στην κυκλοφορία τών χυμών του φυτού και έτσι δηλητηριάζονται όλα τά φυτικά μέρη και αυτοί άκόμη οί καρποί. Αυτά είναι πολύ τοξικά προϊόντα και συνήθως χρησιμοποιούνται στην αρχή μιας καλλιέργειας, κατά τή φύτευση ή τή σπορά ώστε όταν φθάσει ο χρόνος συγκομιδής του γεωργικού προϊόντος, να έχει άποικοδομηθεί τό φυτοφάρμακο σε ουσίες μη τοξικές.

Τά κυκλοφορούντα σήμερα στην αγορά έντομοκτόνα, (όργανοφωσφορικά, καρβαμιδικά, πυρεθρινοειδή), μετά από μία χρονική περίοδο, όρισμένη για κάθε σκεύασμα, από τήν ήμέρα χρησιμοποίησέως τους στην πράξη, άποικοδομούνται δηλαδή διασπώνται σε προϊόντα συνήθως μη τοξικά. Ο χρόνος αυτός για όρισμένα έντομοκτόνα μπορεί να είναι λίγες ήμέρες (1-3) όμως για πολλά άλλα είναι περισσότερες ήμέρες (10-15) και για μερικά άλλα 20 ή περισσότερες ήμέρες (40-45). Η διάσπαση αυτή συντελείται κυρίως υπό τή επίδραση τών κλιματολογικών συνθηκών (ήλιακό φως, θερμοκρασία περιβάλλοντος κ.λ.π.). Κάθε φυτοπροστατευτικό προϊόν περιέχει στίς ένδει-

ξεις τής έτικέτας τής συσκευασίας του, τό όριο ασφάλειας, που όριοθετεί χρονικά τις ήμέρες που θα πρέπει να μεσολαβήσουν μεταξύ τελευταίας επέμβασης και συγκομιδής. Έτσι έφ' όσον τηρηθούν αυτά τά όρια, δεν ύπάρχει κίνδυνος για τόν καταναλωτή.

Όλα όσα αναφέρθηκαν πιό πάνω, δίνουν μία εικόνα τής ταυτότητας τών φυτοφαρμάκων. Θεωρήθηκε ως μη άναγκαία ή άναφορά σε λεπτομέρειες που ενδιαφέρουν περισσότερο τους ειδικούς στα θέματα αυτά.

Η άναγκαιότητα στη χρήση φυτοφαρμάκων.

Τό έρώτημα άν είναι άναγκαία, ή χρήση τών φυτοφαρμάκων, έχει σχέση με τό έπισιτιστικό πρόβλημα του άνθρώπου. Οί άνάγκες του άνθρώπου για περισσότερη τροφή και ποιοτικά καλύτερη, δημιουργεί τις άνάγκες έντατικοποίησης τής γεωργίας και τήν εφαρμογή σύγχρονων μεθόδων καλλιέργειας. Αυτή ή έντατικοποίηση στην έκμετάλλευση τής γής, με καλλιέργειες ύψηλης απόδοσης ποσοτικά και ποιοτικά, ένοει τήν ανάπτυξη μεγάλων πληθυσμών όρισμένων έντομολογικών έχθρων καθώς επίσης και επικίνδυνων για τις καλλιέργειες άσθενειών, που δύσκολα άντιμετωπίζονται. Η άντιμετώπιση τών φυτοπαθολογικών αυτών προβλημάτων, οδηγεί στη χρήση φυτοπροστατευτικών προϊόντων (φυτοφαρμάκων). Μία σωστή και όρθολογική χρήση, βασιζόμενη στις σχετικές οδηγίες του κάθε προϊόντος, θα δώσει άφ' ενός λύση στο πρόβλημα και άφ' έτέρου δεν θα δημιουργήσει πρόβλημα στο οίκουσύστημα και στον καταναλωτή τών προϊόντων με τυχόν τοξικά ύπολείμματα.

Γενικά μπορεί να αναφέρει κανείς ότι σήμερα στίς άναπτυγμένες χώρες, ό προσανατολισμός και οί κατευθυντήριες γραμμές ως προς τήν παραγωγή, διάθεση και χρησιμοποίηση τών έντο-

μοκτόνων ιδιαίτερα, αλλά και τών άλλων κατηγοριών φυτοφαρμάκων, είναι να κυριαρχούν από τις αρχές και τη φιλοσοφία του σεβασμού, όσο είναι δυνατόν, τών οικοσυστημάτων και του περιβάλλοντος, με κυρίαρχο γνώμονα την προστασία της υγείας του ανθρώπου και τη βελτίωση τών συνθηκών διαβίωσής του.

Με βάση τις ιδέες αυτές, ή στρατηγική στην αντιμετώπιση τών προβλημάτων φυτοπροστασίας, προσανατολίσθηκε στην εφαρμογή νέων μεθόδων, όπως βιολογικών με έντομοφάγα έντομα (ωφέλιμα) ή με έντομοπαθογόνους μικροοργανισμούς καθώς και βιοτεχνολογικών με συστήματα παγίδευσης τών εντόμων έχθρών τών καλλιεργειών. Με τις νέες αυτές μεθόδους, δέν αποκλείεται και ή χρήση χημικής σύνθεσης φυτοπροστατευτικών προϊόντων (φυτοφαρμάκων) που έχουν ιδιαίτερες ιδιότητες, όπως έκλεκτική δράση, χαμηλή τοξικότητα, σύντομη διάσπαση σε ακίνδυνες ουσίες κ.λ.π.

Προχωρώντας ακόμη σε πιο εξελιγμένες ιδέες, οί διεθνείς Όργανισμοί που μελετούν τὰ θέματα αυτά, έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τὰ προβλήματα φυτοπροστασίας, μιάς δεδομένης καλλιέργειας, θά πρέπει να αντιμετωπίζονται στην ολόκληρά τους και να καταστρώνονται προγράμματα καταπολέμησης τών έχθρών και άσθενειών, με συνδυασμό όλων τών γνωστών σήμερα μεθόδων, όπως βιολογικών, βιοτεχνολογικών, χημικών και ακόμη καλλιεργητικών. Η νέα αυτή στρατηγική εκφράζεται με τόν όρο: Όλοκληρωμένη καταπολέμηση.

Η νέα αυτή «φιλοσοφία» άπαιτεί γνώσεις, άπαιτεί ειδικούς που θά μεταδώσουν τις γνώσεις στους άγρότες, για να γίνει δυνατή ή εφαρμογή της στην πράξη. Οί άγρότες μας σήμερα, ενώ έχουν στη διάθεσή τους μία μεγάλη ποικιλία φυτοφαρμάκων, λίγα γνωρίζουν γι' αυτά. Η χρήση τους βασίζεται στην καλή τους διάθεση και εύσυνειδησία και στις λίγες γνώσεις που έχουν σχετικά με φυτοπροστασία. Είναι καιρός, να τους βοηθήσουμε. Κράτος, Όργανώσεις και καταναλωτές έχουμε χρέος, όχι μόνο προς τους άγρότες αλλά και προς την κοινωνία και προς τις μέλλουσες γενεές, να βοηθήσουμε. Η βοήθειά μας θά είναι καρποφόρα, όταν πείσουμε τους άγρότες μας, να πιστέψουν ότι πάνω από όλα είναι ο άνθρωπος, ο άνθρωπος που έχει μια ανεκτίμητη αξία στον κόσμο αυτόν και ότι ο σεβασμός προς τόν συνάνθρωπό μας έχει ύψιστη σημασία. Να πείσουμε τόν άγρότη να πιστέψει στη σοβαρότητα της επαγγελματικής δραστηριότητάς του. Ός παραγωγός βασικών ειδών διατροφής, θά πρέπει να αισθάνεται ότι έχει μεγάλη ευθύνη για τὸ τί παράγει και πώς τὸ παράγει. Οί τεχνικές γνώσεις που διοχετεύονται στους άγρότες μας, για να έχουν ίκανοποιητικό αποτέλεσμα, θά πρέπει να συνοδεύονται και από μηνύματα που άνεβάζουν τόν ψυχικό κόσμο του και λεπταίνουν τή συνειδησή του. "Άλλωστε όλοι μας έχουμε τέτοια ανάγκη πνευματικής καλλιέργειας.

X. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ
Καθηγητής Γεωπονικού
Πανεπ/μίου Άθηνών

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΝ

“Ολη ή ιστορία τής Μακεδονίας είναι ιστορία και πορεία Έλληνισμού κατά τόν πληθυσμόν, κατά την παράδοσιν, θρησκευτικήν, έθνικήν, γλωσσικήν γενικώτερα πνευματικήν και καλλιτεχνικήν.

Τò μακεδονικόν θέμα άνεξαρτήτως τών διαφόρων πολιτικών χειρισμών συγκινεί βαθύτατα και συνεχώς τόν έλληνικόν λαόν και τούτο θά σημειώνεται εις τò διηγεκές.

Κατά την παρούσαν περίοδον όλα τά έθνικά μας θέματα και ζητήματα εύρισκονται εις κρίσιμον σημείον. Τò Βορειοηπειρωτικόν, τò Κυπριακόν, τò Θρακικόν και άλλα. Άτυχώς τά μέλη τής Εύρωπαϊκής Ένώσεως τάσσονται άλληλέγγυα πρòς τά άδικούντα την Έλλάδα κράτη τών Σκοπίων, τής Τουρκίας, τής Άλβανίας κ.λ.π. “Έχει στηθή ένα άδικον διεθνές δικαστήριον εις βάρος του Έλληνισμού έντός και έκτός επικρατείας. Οί ξένοι πάντοτε άδικίας διαπράττουν εις βάρος τών έθνικών μας δικαίων και προσδοκιών. Έάν έξούσε ó άρχαίος Ξενοφών θά άπηύθυνε τò άδυσώπητον έρώτημα: «...και τίς αύτη ή δίκη ειή όπου αύτοι οί άδικοῦντες δικάζοιεν» (Ξεν. Έλληνικά Βιβλ. Ε΄ κεφ. 3, παράγρ. 10). Οί ξένοι έταίροι μας πάντοτε διαπράττουν ή άνέχονται άδικήματα κατά του εύγενοῦς έθνους μας, τò όποιον άνέκαθεν άπέβαινε ευεργετικός παράγων και έκπολιτιστικός συντελεστής τής διεθνούς κοινότητος.

“Ημείς όμως όφειλομεν νά έχωμεν πίστιν εις την Θεϊάν Πρόνοιαν, άγάπην πρòς την πατρίδα και γνώσιν βαθειάν τής έλληνικής ιστορίας. Εις τούτο αποβλέπει και ή σχετική έργασία, πού άκο-

λουθει· εις τò νά βοηθήσει διά την ένημέρωσιν και την γνώσιν μιās σημαντικής ιστορικής περιόδου τής Μακεδονίας κατά την διάρκειαν τής Τουρκοκρατίας, όπου ó πολιτικός, ό πνευματικός και καλλιτεχνικός βίος της είναι πλούσιος.

“Όλα τά διαμερίσματα τής Γής τής Έλληνικής διετήρησαν την έλληνικότητα των κατά την Τουρκοκρατίαν. Τò αυτό συνέβη και εις την Μακεδονίαν, ή όποία εκράτησε άλώβητον την έλληνικότητά της. “Η άρχαία Μακεδονία έχει άκραιφνή έλληνικότητα με δεσπόζοντα άναστήματα τόν Άλέξανδρο τόν Α΄, τόν Φιλέλληνα, τόν πολύν Φίλιππον, τόν στρατηλάτη Μέγα Άλέξανδρον. “Η Μεσαιωνική Μακεδονία άποτελει τò φράγμα κατά τής επελάσεως ξένων κατακτητῶν και τόν λαμπρόν πνευματικόν φάρον, πού άκτινοβολεί παντού έπι χίλια και πλέον χρόνια κατά την διάρκειαν τής βυζαντινής αυτοκρατορίας και κατά τούς νεωτέρους χρόνους. Και είναι γεγονός ότι μέσα εις την πολυαίωνον τουρκικήν δουλείαν ή Μακεδονία παρουσιάζει τεραστίαν συμβολήν κατά τούς άγώνας άπελευθερώσεως τής Έλλάδος από τούς Τούρκους.

★ ★ ★

“Ένα ιστορικόν ίχνογράφημα τών χρόνων από τò 1430 μ.Χ. μέχρι και τής νεωτέρας έποχής, περίπου μέχρι του συνεδρίου του Βερολίνου, είναι άπαραίτητον. “Η άναγκαία επισήμανσις πριν από τούτο συνίσταται εις τò ότι ύπάρχει ή μάλλον προϋπάρχει τò διαιώνιον έλληνικόν στοιχείον με έπίκεντρον την Θεσσαλονίκην. Έτέθη ως συμβατικόν

χρονικόν ὄριον τὸ ἔτος 1430 μ.Χ. διότι ἡ Μακεδονία τότε κατελήφθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους μετὰ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μουράτ τὸν Β΄.

Μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν τουρκικὴν κατάκτησιν συντελεῖται κάποια δημογραφικὴ ἀλλοίωσις τοῦ ἐθνολογικοῦ χαρακτῆρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ δημιουργία νέων συνθηκῶν ἔχει ὡς ἐπακόλουθον τὴν ἐμφάνισιν δημογραφικῶν μεταβολῶν. Αὐτὸ ἦταν ἐπόμενονον τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως. Κατὰ τὰ παλαιότερα χρόνια καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἶχαν ἀρχίσει μετακινήσεις πληθυσμῶν πρὸς τὴν Μακεδονίαν.

Εἰς τὴν κεντρικὴν Μακεδονίαν σημειώνεται ἡ ἐγκατάστασις τουρκομανικῶν πληθυσμῶν (Γιουρῶκοι). Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν ἀρκετοὶ ἐντόπιοι χριστιανοὶ πληθυσμοί, Ἕλληνες κυρίως, δὲν εἶχαν τὴν δύναμιν νὰ ἀντῆξουν τὴν σκληρότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ· μερικοὶ ἐξ αὐτῶν προσήλθον εἰς τὸν ἰσλαμισμόν καὶ ἄλλοι ἀπεσύρθησαν εἰς ὄρεινὰ ἐδάφη.

Ἡ ὀθωμανικὴ κατάκτησις εἰσήγαγεν εἰς τὸν χῶρον τὸν Μακεδονικὸν μίαν νέαν θρησκευτικὴν, ἐθνικὴν καὶ γλωσσικὴν ὁμάδα ἰσλαμικὴν καὶ ἐθνικὰ τουρκικὴν. Τὸ φαινόμενον τοῦ ἰσλαμισμοῦ καὶ ἐξισλαμισμοῦ 500 χρόνια λειτουργοῦσε χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ ἀπώλειαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας. Εἶχαν ἀρχίσει ἐποικισμοὶ Τούρκων ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπ' αὐτῶν καὶ συνεχίσθησαν μετὰ ταῦτα δυστυχῶς. Πολλοὶ χριστιανοὶ φυγάδες ἔφυγαν πρὸς τὰ ὄρεινὰ ἢ μετεκινήθησαν πρὸς τὴν Χαλκιδικὴν, τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν Πελοπόννησον. Τὴν αὐτὴν περίοδον ἔχομεν καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου. Ἀπὸ τὸ 1470 σταδιακὰ πολλοὶ Ἑβραῖοι διωγμένοι ἀπὸ τὴν Πολωνίαν, τὴν Οὐκρανίαν, Βόρειον Ἀφρικὴν, Ἰσπανίαν καὶ Ἰταλίαν ἐγκα-

τεστάθησαν εἰς Μακεδονίαν. Τὸ ἐβραϊκὸν στοιχεῖον μετεμόρφωσε τὴν ὄψιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, Σκόπια, Σέρρες, Δράμα καὶ ἄλλα μέρη. Ἀνέπτυξαν ἐμπορικὴν κίνησιν οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἐξειλίχθησαν εἰς σημαντικὸν παράγοντα οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς περιοχῆς.

Πρὸς τὰ τέλη δὲ τοῦ 16ου αἰῶνος ἐσημειώθη μία πρώτη μεταναστευτικὴ κίνησις πρὸς τὴν Μακεδονίαν χριστιανῶν ἐξ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸν 17ον αἰῶνα παρατηρεῖται μετανάστευσις ἑλληνοφῶνων καὶ βλαχοφῶνων χωρικῶν τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, οἱ ὅποιοι ἐξελίσσονται εἰς ἀστούς. Τὸν αὐτὸν αἰῶνα, περιορισμένα κατ' ἀρχὴν, ἐντονώτερα κατόπιν, σημειώνεται ἐμπορικὴ καὶ γενικώτερα οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις, ἡ ὁποία καθιστᾷ τὴν Μακεδονίαν πύλην τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Εἰς τὰ λιμάνια τῆς Μακεδονικῆς γῆς ἔφθαναν ἐμπορεύματα ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Αὐστρίαν καὶ ἄλλα κατηθύνοντο πρὸς Βενετίαν, Τεργέστην, Μασσαλίαν κ.λ.π.

Οἱ Τούρκοι εἶχον ἀνάγκην Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ ἐργατῶν, ὁπότε αὐτοὶ χρησιμοποιούμενοι ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς διὰ τὴν διεκπεραίωσιν ἐργασιῶν διοικητικῶν, ὑποθέσεων καὶ συναλλαγῶν ἐμπορικῶν, βιοτεχνικῶν καὶ ἄλλων, ἀπετέλεσαν καὶ πάλιν τὸ κυρίαρχον στοιχεῖον τῆς Μακεδονίας. Ἀγαθὸν ἐπακόλουθον τῆς Τουρκοκρατίας ἦτο ἔκτος τῶν ἄλλων τὸ συμπλησίασμα τῶν Χριστιανῶν ὑποδούλων. Τὸ ἰσλαμικὸν δίκαιον μόνον θρησκευτικῶς κοινότητος ἀναγνωρίζει, ἀδιαφορεῖ περὶ τῶν ἐθνικῶν διαφορῶν καὶ τῆς γλώσσης. Ἀναγνωρίζει πιστοὺς καὶ ἀπίστους. Σημειώνει ὁ Ν. Σβορώνος χαρακτηριστικά: «Οἱ κατακτητὲς ἔδωσαν σὲ ὄλους τοὺς χριστιανοὺς ὑποτελεῖς τὴν ἐπωνυ-

μία «Ρούμ» δηλ. «Ρωμηούς», που είχαν πρωτύτερα οι ύπηκοοι του Βυζαντινού κράτους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ κατάλυση τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου τεμάτισε τὸν ἀνταγωνισμόν ἀνάμεσα σὲ Ἑλληνες καὶ Βουλγάρους, Σέρβους. Ἀντίθετα ἡ κοινὴ μοῖρα καὶ ἡ κοινὴ θρησκεία ἐνέπνευαν αἰσθήματα ἀλληλεγγύης. Ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση πού ἀφυπνίσθηκε σὲ ὀρισμένους κύκλους λογίων λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Εὐρώπης στοὺς Τούρκους, ἀπλωνόταν ἀργά, ἀλλὰ σταθερὰ στοὺς ἑλληνόφωνους καὶ βλαχόφωνους μορφωμένους καί, στὴ συνέχεια, στοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς βιοτέχνες στὸ Μακεδονικὸ χῶρο καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτόν» («Μακεδονία 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ», Ἀθήναι 1982, σελ. 355).

Ὡς πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς: Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως μειώνονται οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοί. Ἀπεναντίας σημειώνεται αὐξήσις τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου λόγω ἐποικισμῶν πληθυσμῶν μουσουλμανικῶν καὶ συνεπείᾳ ἐξισλαμισμῶν.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀλλὰ σταθερὰ συγκεντρώνονται χριστιανοὶ κατὰ πόλεις μὲ συνέπειαν τὴν ραγδαίαν ἀνάπτυξιν ἀστικῆς τάξεως καὶ πληθυσμιακὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῶν Σλαύων. Ὁ δυναμισμὸς τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἀποδίδει θετικὰ εἰς ποικίλους τομεῖς. Ἐγγραφα τοῦ 18ου αἰῶνος μαρτυροῦν πλέον ὑπερέτρησιν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν εἰς χωρία καὶ πόλεις. Μεταξὺ τῶν πόλεων, πού ἀναπτύσσονται κατὰ τὴν τουρκικὴν δουλείαν, εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν διαρκῆ ἀκρόπολιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κάποια εὐνοϊκὰ μέτρα τοῦ Σουλτάνου ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς

χριστιανοὺς τῆς Θεσσαλονίκης ὥστε νὰ κτισθοῦν νέοι οἰκισμοί. Τότε ἀνεδείχθησαν ἡ Νάουσα, ἡ Σιάτιστα, ἡ Κοζάνη. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἐδιπλασιάσθησαν τὸν 17ον αἰῶνα. Ἄν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Μουσουλμάνοι εἶχαν αὐξηθῆ, ὅμως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, τὸ ποσοστὸν τῶν χριστιανῶν λόγῳ ὑπεροχῆς των στὸ ἐμπόριο καὶ τὴν βιοτεχνίαν ἀνέρχεται ἀποφασιστικά.

Τὸ ἰσχύον νομικὸν καθεστῶς δέχεται τὴν ὑπαρξιν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποκτοῦν χαρακτηριστικὰ νομικῶν προσώπων καὶ παρέχεται εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἡ δυνατότης κατοχῆς πλήρων ἰδιοκτησιῶν. Τοῦτο ἐπέτρεψε τὴν ἴδρυσιν χριστιανικῶν βακουφίων εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς Μακεδονίας διὰ σκοποὺς φιλανθρωπικοῦς.

Τὰ μεγάλα μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους μετέτρεψαν ὅλην τὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν των εἰς βακούφια. Τὰ βακούφια εἶναι κτήματα ἀφιερωμένα εἰς ναοὺς καὶ σχολεῖα καὶ εἰς ἄλλα εὐαγῆ ἰδρύματα. Αὐτὸς ὁ θεσμὸς εἶναι μουσουλμανικὸς καὶ εἰσήχθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς Μακεδονίαν καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξεμεταλλεύθησαν τὸν θεσμόν. Ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Δουλείας οἱ χριστιανοὶ ἔγραφαν τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τῶν ἐκκλησιῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ τιμωμένου ἁγίου ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ ζῶντος ἱερέως.

Οἱ Μακεδόνες ὡς Ἕλληνες καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Δουλείας συναλλάσσονται μαζὶ μὲ τοὺς ἡπειρώτας καὶ εἰς διάφορα μέρη τοῦ ἐξωτερικοῦ τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Πολωνίαν καὶ τὴν Ρωσσίαν διεξάγουν ἐμπόριον. Ἐταξίδευον εἰς τόπους ἐμποροπανηγύρεων διαφόρων περιοχῶν. Ἡ ἐμπορικὴ δραστηριότης των ἦτο πολλαπλῆ. Οἱ ξένοι ἔμποροι ἐπλεονεκτοῦσαν κατὰ τοῦτο, κατὰ τὸ ὅτι εἶχαν προνόμια καὶ δὲν ἐπλήρωνον

φόρους, ἐνῶ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ λοιποὶ Ἑλληνες ὑφίσταντο ἀπομωζήσεις ἐκ μέρους ἀξιοματούχων Ὁθωμανῶν.

Ἀφήνομεν ὅτι εἶχε ἐπιβληθῆ ἓνα βαρύτερον καὶ περίπλοκον φορολογικὸν σύστημα ἀπὸ τοὺς Ὁθωμανοὺς καὶ οἱ Μακεδόνες ἐγίνοντο ἔρμαιο τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ὀργάνων ἀσφαλείας. Ἐπὶ πλεόν οἱ ἔμποροι προκειμένου νὰ διεκπεραιώσουν τὰ θέματα καὶ ὑποθέσεις τῶν ἔπρεπε συνεχῶς νὰ καταβάλλουν φιλοδωρήματα.

Εἰς Θεσσαλονίκην ἰδρύονται ὁμοσπονδιακὰ κέντρα ἐμπόρων Μακεδόνων καὶ Ἑβραίων, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς αὐτοκρατορίας. Εἰς Θεσσαλονίκην δὲ ὑπῆρχε ἓνα εἶδος γενικῆς συνομοσπονδίας ἐπαγγελματιῶν, τὴν ὁποίαν διοικούσε συμβούλιον ἀπὸ 24 προέδρους συντεχνιῶν.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Δουλείας συναντᾷ κανεὶς σοβαρὸν μεταναστευτικὸν κύμα Μακεδόνων Ἑλλήνων πρὸς Βλαχίαν, Τρανσυλβανίαν, Οὐγγαρίαν, Αὐστρίαν, Βενετίαν· ἐκεῖ φυσικὰ μετέβαιναν καὶ ἄλλοι Ἑλληνες, Κρήτες, Ἡπειρῶται, Πελοποννήσιοι καὶ ἄλλοι. Ἐμποροὶ Μακεδόνες, τεχνῖται, ἀγρόται καὶ λόγιοι ἀπόδημοι ἔκτισαν ἐκκλησίας, σχολεῖα, νοσοκομεῖα. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν πολλοὶ πλούσιοι καὶ μορφωμένοι, πού εἶχαν σπουδάσει εἰς δυτικὰ πανεπιστήμια. Μερικοὶ ἀνεδείχθησαν εἰς ἔξοχα πνεύματα μὲ σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν οἰκονομικὴν, πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τῶν θετῶν πατρίδων τῶν.

Ἄρκετοὶ ἄλλοι Μακεδόνες καὶ Ἡπειρῶται μὲ κληροδοτήματα καὶ δωρεὰς ὑπὲρ ἔργων ἐκπαιδευτικῶν ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἰδιαιτέρων πατρίδων τῶν ἀλλὰ καὶ μεταξὺ ἄλλων πόλεων τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνεδείχθησαν «μυικῆνες» τῶν γραμμάτων. Πολυάριθμοι Μακεδόνες προσέφεραν χρήματα καὶ ἰδρύθησαν σχολεῖα ἀπὸ τὰ Σκόπια μέχρι καὶ τῆς

Αὐστρίας, Οὐγγαρίας, Βοημίας καὶ Τρανσυλβανίας. Ἀξιόλογη πνευματικὴ δραστηριότης παρατηρεῖται εἰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ κυριωτέρως τῶν ὁποίων εἶναι τῆς Βιέννης, ἢ ὁποῖα ἀπέβη πνευματικὴ πρωτεύουσα τῶν διεσπαρμένων Ἑλλήνων. Ἐκεῖ ἐτυπώθησαν βιβλία, ἐφημερίδες καὶ ἓνα περιοδικόν. Ὁ Θ. Μανούσης ἀπὸ τὴν Σιάτιστα, ἐκ τῶν πρώτων καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, πλούσιος ὢν ἀφῆκε κληροδοτήματα διὰ σπουδὰς Μακεδόνων εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ὡστόσο ἡ ὄλη καταπίεσις τοῦ κατακτητοῦ ἦτο πολλὴ καὶ ἰσχυρά. Ἐκτὸς τῶν «νομίμων» ἐπιβαρύνσεων πρὸς τοὺς Μακεδόνας ὑπῆρξαν κύκλοι αὐθαιρεσιῶν ἀξιοματούχων καὶ μὴ.

Ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως πολὺ μεγάλο. Ἐχομεν δύο ὄψεις ἀντιστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν: εἶναι ἡ παθητικὴ ἀντίστασις, πού ἦτο ἡ φυγὴ, ἢ ἀπόκρυψις, ἢ θυσία, ἢ αὐτοθυσία τῶν νεομαρτύρων. Ἡ φυγὴ ἐρήμωνε ὀλόκληρα χωριὰ καὶ σιφλίκια. Οἱ φορολογούμενοι ἔκρυπτον τὰ εἰσοδήματά των καὶ οἱ τυχόν εὐπορώτεροι ἔκρυπτον τὸν πλοῦτον των διὰ νὰ ἀποφύγουν παγίδες καὶ ἐκβιασμούς. Οἱ ἐξανγκαζόμενοι πρὸς ἀλλαξοπιστίαν ἀντέτασσαν ἀντίστασιν καὶ ὠδηγοῦντο εἰς τὸ μαρτύριον καὶ τὸν θάνατον. Ὁ κατάλογος τῶν Μακεδόνων νεομαρτύρων εἶναι μακρὸς. Ἡ ἄλλη μορφή ἀντιστάσεως ἦτο ἡ δραστικὴ καὶ ἡ δυναμικὴ, ὅταν ἡ καταπίεσις, ἢ ἀδικία, ἢ αὐθαιρεσία καὶ ἡ τυραννία ἐγίνοντο ἀνυπόφοροι. Συλλογὴ φόρων, ἀπαιτήσεις τροφῶν διὰ τὸν στρατὸν τῶν Τούρκων, ἐπιτάξεις ζῶων, οἰκιῶν κ.λ.π. τὸ παιδομάζωμα ἐπροκαλοῦσαν τὴν δυναμικὴν ἀντίστασιν. Εἰς τὰ βουνὰ συνεκροτήθησαν ἀνταρτικὰ σώματα οἱ κλέφτες καὶ οἱ ἄρματολοί, ὅπως καὶ στὰ ὄρη τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Πάντως ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐδυναμῶνε τοὺς ὑποδούλους

καθώς την έτροφοδοτούσαν τὰ συνειδησιακά στοιχεία τής παραδόσεως. Ἡ ἔννοια τοῦ Γένους ἦταν δυνατή και ἡ συναίσθησις τής σχέσεως με τοὺς ἀρχαίους ἀδιάρρηκτη. Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τής Μακεδονίας διατηροῦσε τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α΄, τοῦ φιλέλληνος, τοῦ Φιλίππου και τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου και τῶν λοιπῶν Μακεδόνων βασιλέων.

Ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδεμίαν στιγμὴν ἔπαυσε νὰ ἀγωνίζεται ὑπὲρ τής ἐλευθερίας και τής ἐθνικῆς του ἀνεξαρτησίας. Οἱ Σέρβοι ὁμαίμονες και γείτονες διετήρησαν ἐπίσης τὸν ἐθνισμὸν των και ἀρκετοὶ ἀγῶνες ἐκ μέρους των διεξήχθησαν διὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

Οἱ Βούλγαροι ὁμως οὐδὲ ἔχνος ἐθνικῆς ζωῆς ἢ δράσεως ἐπέδειξαν καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τής Τουρκοκρατίας, ὥστε νὰ λησμονηθῇ τὸ ὄνομα Βουλγαρία. Κάποτε ἂν συνέβαινε και ἀφυπνίζετο εἰς τὸ ὑποσυνείδητον τῶν Βουλγάρων τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἢ ἡ ἐθνικὴ καταγωγή των ἀντιστρόφως ἐνεργοῦσαν δηλ. ἀντὶ νὰ κινηθοῦν κατὰ τῶν κατακτητῶν Τούρκων, ἀπέβαινον ὄργανα αὐτῶν εἰς βάρος τῶν ὁμοθρήσκων των Ἑλλήνων και ἰδιαίτερος τῶν Θρακῶν και Μακεδόνων.

Ἡ Μακεδονία καθόλου δὲν ὑστέρησεν ἔναντι τῶν ὑπολοίπων ἐπαρχιῶν κατὰ τοὺς συνεχεῖς ἀγῶνας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔναντιον τοῦ κατακτητοῦ. Συνοπτικῶς παρατίθενται μερικὰ στοιχεία και ἀξιωματικὰ γεγονότα τής περιόδου ἐκείνης. Λ.χ. ὅταν τὸ 1495 ὁ Κάρολος ὁ Η΄ τῆς Γαλλίας ὠργάνωσε τὴν γνωστὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Ἑλληνισμὸς τής Μακεδονίας ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ κατακτητοῦ.

Τὸ 1571 κατὰ τὴν περίφημη ναυμαχίαν τής Ναυπάκτου, ὅπου οἱ ἠνωμένοι στόλοι Ἑνετίας και Ἰσπανίας και τοῦ

Πάπα Πίου τοῦ Ε΄ κατεναυμάχησαν τὸν τουρκικὸν στόλον, ἔλαβον μέρος και πολλοὶ Ἕλληνες. Μαζὶ με τὸν ἑλληνισμὸν τῶν διαφόρων περιοχῶν ἐξηγέρθησαν και οἱ Μακεδόνες. 30.000 Μακεδόνες Ἕλληνες ἐσφάγησαν ἢ μετεφέρθησαν ὡς δούλοι εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκδικητικῶς, ἐφ' ὅσον εἶχαν ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν χριστιανικὸν συμμαχικὸν στόλον κατὰ τὴν ναυμαχίαν αὐτὴν τοῦ Λεπάντο.

Ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐποχῆς ἐμφανίζονται εἰς τὰ ὄρη τής Μακεδονίας οἱ κλέφτες και οἱ ἀρματολοί. Οἱ διάφοροι Σουλτάνοι εἶχον ὑποχρεωθῇ ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ δώσουν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὰ ἀρματολίκια Σερβίων, Γρεβενῶν, Βεροίας, Κοζάνης, Σερρών και ἄλλων πόλεων, τὰ ὅποια ἐπὶ δύο αἰῶνας μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἀπελάμβανον τὴν ἐλευθερίαν των.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὑπέβλεπε τὴν χειραφέτησιν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ και τὸ 1796 ἐκινήθη διὰ πρώτην φοράν κατὰ τοῦτου, ἀλλὰ ἠττήθη εἰς τὸν Ὀλυμπον και τὴν Νάουσαν. Δευτέρα ἀπόπειρα ἀπέτυχε και αὐτὴ πρὸ τῆς Ναούσης κατὰ τὸ 1798. Τὸ 1804 εὔρε ἀπροετοιμάστους τοὺς Ἕλληνας και κατέλαβε τὴν Νάουσαν παρὰ τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν Ἑλλήνων ὑπερασπιστῶν.

Τὸ 1808 ἐπανεστάτησαν και πάλιν τὰ ἀρματολίκια κατὰ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ. Ὀνομαστοὶ ἀγωνισταὶ κλέφτες ἦσαν ὁ Βλαχάβας, ὁ Νικοτσάρας, οἱ ἀδελφοὶ Λάζοι και ἄλλοι. Ὁ περίφημος ἀρματολὸς Βλαχάβας ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, μαζὶ με ἄλλους Ἕλληνας ἔναντιον τῆς τυραννίας τῶν Ἀλβανῶν και ἐπολέμησε σθεναρά. Τέλος εὔρε τραγικὸν θάνατον εἰς Ἰωάννινα.

Ὁ Νικοτσάρας, καταγόμενος ἀπὸ τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν, με ὀλίγας δυνάμεις Ἑλλήνων ἀπεβίβασθη εἰς Χαλκιδικήν, ἐπέρασε τὸν Στρυμόνα και

προήλασε εις Ζίχην. Ἐναντίον του ἔσπευσε ὁ Ἰσμαήλ μπέης τῶν Σερρῶν με 8000 ἄνδρας. Ὁ Νικοτσάρας με 100 ἄνδρας ἔσπασε τὸν ἐχθρικὸν κλοιὸν καὶ εἰσῆλθε εἰς Ἅγιον Ὅρος. Εἰς κάποιαν συμπλοκὴν με τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Λιτόχωρον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1807, εὔρε τὸν θάνατον καὶ ἐτάφη εἰς Σκιάθον ἀπὸ τοὺς συντρόφους του. Θεωρεῖται δὲ ὁ Νικοτσάρας ὡς ἐξαίρετον παράδειγμα ἀρχηγοῦ ὁμάδος καταδρομῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ λαμπρὸν ὑπόδειγμα αὐτοθυσίας.

Σημειώομεν καὶ πάλιν ὅτι χαρακτηριστικὸν τῆς καταστάσεως τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνισμοῦ εἶναι ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν σκληρῶν ἀγῶνων, τοὺς ὁποίους διεξῆγεν ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βορείου Ἑλλάδος κατὰ τοῦ κατακτητοῦ, οἱ Βούλγαροι ὄχι μόνον δὲν ἔδωσαν ἴχνος κἀν ἐθνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἔδειχναν ἀνοχὴν χωρὶς καμμίαν ἀντίδρασιν ἔναντι τῆς τουρκικῆς δουλείας καὶ ἐχρημάτισαν μισθοφόροι τῶν Τούρκων καὶ ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ ἐπαναστατοῦντος ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Ἄκόμη καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ρήγα Φεραίου, χωρὶς νὰ εἶναι Μακεδὼν ὁ ἴδιος, ἐπλασιώθη ἀπὸ συνεργάτας Μακεδόνας, πού ἐπάλαισαν διὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.

Ἡ συμμετοχὴ τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἦτο ἐξαιρετικὴ καὶ πολυσήμαντη. Εἶχε ἀπήχησιν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα με ἀκρόπολιν τὸ Ἅγιον Ὅρος. Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἐκ Σερρῶν μετέδωσε τὸν σπινθῆρα καὶ ἀνέλαβε στρατιωτικὴν δρᾶσιν. Ἐφονεύθησαν 10.000 Ἕλληνες. Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία ἐπανεστάτησε ὑπὸ τὸν Γάτσον, Ζαφειράκη καὶ Καραγάτσον. Ὁγκος τουρκικοῦ στρατοῦ ἔκαμψε τὴν κίνησιν. Οἱ ἀνωτέρω ὄπλαρχηγοὶ συνέχισαν τὸν ἀγῶνα τῶν εἰς Στερεὰν Ἑλλάδα. Περὶ τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως εἰς

Μακεδονίαν τὸ Εἰκοσιένα ἔχομεν διαλάβει εἰς ἄλλην ἐργασίαν μας («Ἡ Μακεδονία στὸν ἀγῶνα τοῦ 1821» περιοδ. «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», 1993, σελ. 58 – 64, 74 – 77).

★★★

Ἡ πλευρὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν διάρκεια τῆς τουρκικῆς Δουλείας εἶναι σημαντικωτάτη καὶ λίαν οὐσιώδης. Καὶ τοῦτο διότι ὁ ἐξαιρετικὰ σπουδαῖος αὐτὸς τομεὺς ἀπεικονίζει ἀκραιφνῶς τὴν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας.

Κάποιαν στοιχειώδη πνευματικὴ ζωὴν ἐδημιούργησαν οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Ὄθωμανοί. Ἀλλὰ ἡ συμβολὴ τῶν Μακεδόνων Ἑλλήνων εἰς τὴν συντήρησιν τῆς πνευματικῆς παραδόσεως καὶ ἀναγεννήσεως συνάμα τῆς περιοχῆς καὶ ὅλου τοῦ ἔθνους εἶναι ἀναμφισβήτητη.

Σημαντικὴν παράδοσιν παιδείας ἔχει κληρονομήσει ἡ Μακεδονία ὅπως καὶ τὰ ἄλλα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος. Τὴν πνευματικὴν πρωτοπορίαν ἔχει ἡ ἱερὰ πολιτεία τοῦ Ἁθῶ. Εἶναι ἡ φωτεινὴ ἐστία, πού διαχέει τὸ φῶς τῆς παιδείας καὶ κρατεῖ τὴν δάδα τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ φωτισμοῦ ἀναμμένη.

Σημειώομεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους μας ἀλλὰ καὶ προγενέστερα ὑπῆρξε πολλὸς ζῆλος καὶ εὐαισθησία ἐκ μέρους πολλῶν ἐρευνητῶν καὶ διὰ πολλῶν προσπαθειῶν πρὸς ποικίλας κατευθύνσεις ἐστράφη τὸ ἐνδιαφέρον τῶν διαφόρων ἱστορικῶν διὰ τὴν διακρίβωσιν δραστηριοτήτων, πού ἀναφέρονται εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ τοῦ εὐρύτερου χώρου τῆς Μακεδονίας: συναγωγαὶ βιβλίων, χορήγησις ὑποτροφιῶν, ἴδρυσις σχολείων, μισθοδοσία διδασκάλων, συνδρομαὶ ἐκδόσεως βιβλίων κ.λ.π.

Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ παρουσία εἰς αὐτοὺς τοὺς μακροὺς χρόνους ἦτο κυριαρχικὴ, ὄχι μό-

νον εις την ἄνω Μακεδονίαν, ἀλλὰ και μέχρι τῶν περιοχῶν τοῦ Δουνάβεως. «Σημειωτέον ὅτι ἀκόμη και οἱ παραδου-νάβιες ἡγεμονίες Μολδαυία και Βλαχία ἐδιοικοῦντο ἀπὸ Ἑλλήνες και ὑπῆρχε ἐκεῖ ἰσχυρὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Αὐτὸς ἄλλως τε ἦταν και ἕνας ἀπὸ τοὺς λό-γους ποὺ ἄρχισε ἀπὸ ἐκεῖ ἡ ἐπανάστα-ση τοῦ 1821» (Ἑλέξ. Ὑψηλάντης).

Ἡ ἀνυπαρξία τῶν Βουλγάρων και ἡ ἀσημαντότητα τῶν Γιουγκοσλάβων ἀ-πὸ τῆ μιᾶ μεριά, και ἡ κυριαρχία τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔφθανε σὲ τέ-τοιο σημείο, ποὺ οἱ Ρῶσοι πρότειναν τὴν ἀναδημιουργία μιᾶς ἑλληνικῆς αὐ-τοκρατορίας μὲ σύνορα πρὸς τὸν Δού-ναβη και τὴν Αὐστρίαν (Ι. Γιαννάκενα: «Ἡ Βόρειος Μακεδονία και ἡ ἀπάντη-ση στὰ Σκόπια» 1992 σελ. 55).

Ἐξαίρομεν τὴν συμβολὴν τοῦ Ἁ-γίου Ὁρους διότι ἡ συνεχῆς φροντίδα τῆς παιδείας και τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου ἐκφράζεται μέ-σα ἀπὸ τὸ Ἁγιον Ὁρος, μέσα ἀπὸ τὰ ἀντιγραφικὰ ἐργαστήρια χειρογράφων και διότι τὸ ἀγιώνυμον ἐκεῖνο ἐνδιαίτη-μα ἀποκτᾶ διελληνικὸν χαρακτήρα καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς Δουλείας. Συνά-μα διεφύλασσε τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα και ἦθος. «Ἡ συμβολὴ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους στὴ διατήρηση τῆς ὀρθοδοξίας κατὰ τοὺς κρίσιμους αἰῶ-νες τῆς ζοφερῆς δουλείας ἀποδείχθηκε πραγματικὰ ἰδιαίτερα πολύτιμη. Μὲ τὸ θερμὸ και συνεχῆς κήρυγμά τους ἐνθάρ-ρυναν τοὺς ὑπόδουλους ὀρθόδοξους νὰ διαφυλλάττουν τὴν πίστη τους και ν' ἀντιστέκονται στὴν ἀφομοίωσή τους ἀ-πὸ τὸν ἰσλαμισμό και ἀπὸ τὸν καθολι-κισμό. Ἡ σημασία τῆς προσφορᾶς τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγ. Ὁρους στὴν διατή-ρηση τῆς ὀρθοδοξίας ὑπῆρξε ἀκόμη με-γαλύτερη, ἂν λάβει κανεὶς ὑπ' ὄψει τὴν σύγχρονη ἐπέκταση τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τῆς Μεταρρύθμισης και τῆς Ἀν-τιμεταρρύθμισης καθὼς και τὶς σφοδρῆς

συγκρούσεις τοὺς ὄχι μόνο στὴν Δύση, ἀλλὰ και στὸν Ὀθωμανικὸν χῶρον», ση-μειώνει ὁ καθηγητῆς Κων. Βακαλόπου-λος. (Ἐπίτομη Ἱστορία τῆς Μακεδο-νίας – Τουρκοκρατία – Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 47).

Και εἶναι γεγονός ὅτι ὄλοι οἱ λόγοι και οἱ συγγραφεῖς ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ Ἁ-γιον Ὁρος. Ἐλάχιστοι εὐρέθησαν ἐκτὸς αὐτοῦ. Μνημονεύομεν τὸν Θεόκλητον Πολυεῖδη και τὸν Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλόν, θερμὸν κήρυκα τῆς Ὀρθοδοξίας και ἐ-θναπόστολον, ὁ ὁποῖος περιέλαβε εἰς τὴν ἐθνικὴν και ἐκπαιδευτικὴν δραστη-ριότητά του και τὸν Μακεδονικὸν χῶ-ρον.

Ἁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἱε-ρεμίας ὁ Β' ὁ Τρανὸς εἶχε προκαλέσει μιᾶν συνοδικὴν πρᾶξιν τὸ ἔτος 1593, ἡ ὁποία ὥριζεν: «ἐκαστον ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα και δα-πάνην τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα και ἱερὰ γράμματα δύνασθαι διδά-σκεσθαι· βοθηεῖν δὲ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν και τοὺς μαθεῖν προ-αιρουμένους, ἐὰν τῶν ἐπιτηδεῶν χρεῖαν ἔχωσιν», εἶναι ἐγκύκλιος, ἡ ὁποία εἰς διάστημα μικρότερον τῶν 150 χρόνων ἀποτελεῖ κείμενον πνευματικῆς ἀφυπνί-σεως και ἠθικῆς διδαχῆς. Ἡ συνοδικὴ αὐτὴ πρᾶξις ἀποτελεῖ σαφῆ ἐνδειξιν τῆς συγκροτήσεως τῆς πνευματικῆς κοινο-νίας μὲ πρόγραμμα τὴν ὀργάνωσιν scho-λειῶν, τὴν ἀμοιβὴν διδασκάλων και τὴν παροχὴν ὑποτροφῶν εἰς μαθητάς.

Μετὰ τὴν πατριαρχικὴν ἐγκύκλιον τοῦ 1593, ἰδρῦθησαν πολλὰ σχολεῖα, τῶν ὁποίων τὰ προγράμματα ἐπλουτίσθησαν μὲ νέα μαθήματα και αὐτὰ τὰ ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη τῆς πνευματικῆς πρωτοπο-ρείας τοῦ ἔθνους, ἐνισχυομένης ἀπὸ πα-ροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Παλαιὸν scho-λεῖον ἰδρῦθη εἰς Καστοριά τὸ ἔτος 1614. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος και ἐπει-τα ἀναφέρονται διάφορα σχολεῖα εἰς Βε-λεσά, Γιαννιτσᾶ, Σέρβια, Σέρρες. Εἰς

Βέρροια τὸ πρῶτο σχολεῖον ὑπάρχει ἀπὸ τὸ 1650. Κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα ἐλειτούργησαν εἰς Μακεδονίαν πολλὰ σχολεῖα, περίπου 25, ἐξ ὧν καὶ δύο ἱερατικὰ καὶ σχολαί. Εἰς Θεσσαλονίκην ἐλειτούργησε τὸ λεγόμενον «Ἑλληνομουσεῖον» μὲ σχολάρχην τὸν Ἰωάννην τὸν Πάριον (1758–1762). Εἰς ὅλας τὰς πόλεις Ἰδεσσα, Βελβενδό, Νιγρίτα, Καβάλα, Μελένικο κ.λ.π. ἰδρύθησαν σχολεῖα τὰ ὁποῖα συνέχισαν τὴν λειτουργίαν των καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος.

Μακεδόνες νέοι ἐφοιτοῦσαν εἰς σχολεῖα τῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Σημειώνομεν δὲ ὅτι Σλαῦοι ἱεράρχαι καὶ λόγιοι, πού συνέβαλον εἰς τὴν ἀφύπνισιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος τῶν ὁμοεθνῶν των, ἐφοίτησαν εἰς ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἄλλοι Μακεδόνες ἐσπούδασαν εἰς Πανεπιστήμια τοῦ ἐξωτερικοῦ. Καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἴδρυσαν σχολεῖα καὶ συναγωγὰς, ὅμως ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων ὑπῆρξε καταφανής.

Εἰς τὸν τομέα τῆς τέχνης κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν σημαντικὴν πρόοδον ἥτοι εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν λαϊκὴν τέχνην, τὴν ὑφαντικὴν, κεραμικὴν, ἀγγειοπλαστικὴν, ξυλογλυπτικὴν καὶ τοὺς λοιποὺς συναφεῖς κλάδους.

Θὰ ἤμποροῦσε νὰ μνημονεύσῃ κατεῖς διὰ πολλῶν ἑκατοντάδων σελίδων τοὺς ἑλληνομακεδόνας λογίους, πού ἤκμασαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Δουλείας.

Περίφημοι Ἑλληνομακεδόνες λόγιοι τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνος εἶναι οἱ Ἄνδρόνικος Κάλλιστος (1400–1486), Δαμασκηνός (ὁ Στουδίτης), Θεσσαλονίκη 1577, Δημήτριος διάκονος, ὁ Θεόφιλος (1460) καὶ ἄλλοι. Ἑλληνες λόγιοι ἐξ ἄλλων περιοχῶν, πού ἔδρασαν εἰς τὸν Μακεδονικὸν χώρον, 15ον καὶ 17ον αἰῶνα, εἶναι ὁ Λουκάς Σπανδωνῆς, ρήτωρ καὶ φιλόσοφος (1481), ὁ Θεοφάνης, διδάσκαλος καὶ μητροπολίτης Θεσσα-

λονίκης, Θωμᾶς ὁ Νοταρᾶς, μοναχὸς ἐκ Βερροίας, Θεωνᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Παροναξίας καὶ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1544), Γεράσιμος Παλλαδᾶς, θεολόγος καὶ φιλόσοφος, Μητροπολίτης Καστοριάς.

Ἑλληνομακεδόνες λόγιοι τοῦ 17ου αἰῶνος κατὰ συνέχειαν εἶναι ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος, φιλόσοφος καὶ συγγραφεὺς (1572–1657), Μητροφάνης Κριτόπουλος, σπουδᾶσας εἰς Ἀγγλίαν καὶ Γερμανίαν, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1636). Ἐξαιρετον ἔργον του εἶναι: «Ὁμολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς». Καλλίνικος Μάνιος, Βέρροια 1624, Γεώργιος Κονταρῆς, φιλόσοφος καὶ ἱερομόναχος, μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ Σμύρνης ἀργότερα. Ἀναστάσιος Μιχαήλ, ρήτωρ καὶ φιλόσοφος, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης τοῦ 17ου αἰῶνος ἐξ Ἰωαννίνων ἢ Σιατίστης, μαθηματικός, φυσικὸς καὶ φιλόλογος μὲ πολλὰ συγγράμματα θεολογικὰ καὶ μαθηματικά. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης (1716–1806), ἐπιφανὴς λόγιος μὲ ἐκπληκτικὴν συγγραφικὴν παραγωγὴν. Ἔδρασε εἰς Κοζάνην καὶ διετέλεσε Διευθυντὴς Ἀθωνιάδος Σχολῆς.

Φωτισμένοι διδάσκαλοι, ἰδρυτῆς σχολείων καὶ συγγραφεὺς σπουδαῖος εἶναι ὁ Ἰωάννης Πάριος (1722–1813). Ἀκολουθῶν ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης ἐκ Νάξου (1749–1809), θεολόγος καὶ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου: «Ἀόρατος πόλεμος» καὶ ἄλλων ἐξόχων συγγραμμάτων ὅπως: «Συμβουλευτικὸν ἐγχειρίδιον περὶ φυλακῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων», «Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν» κ. ἄ. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε φιλοσοφικὰ καὶ γραμματικὰ μαθήματα εἰς πολλὰς πόλεις Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας.

Ἑλληνομακεδόνες λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες, πού ἔδρασαν τὸν 18ον αἰῶνα καὶ μέχρι τοῦ 1830 λογίζονται καὶ εἶναι

πολλοί. Θα ἐχρειάζετο πολὺς λόγος διὰ νὰ ἐξιτορηθῆ ἡ δρᾶσις των. Μνεῖα ἀπλή καταγράφεται τινῶν ἐξ αὐτῶν. Σεβαστὸς Λεοντιάδης (1690-1765), Δημήτριος Καρακάσης (1734), ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος, Μανασσῆς Ἑλιάδης 1785, ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος, Μιχαὴλ Παπαγεωργίου (1727-1796) ἐκ Σιατίστης, φιλόσοφος καὶ διδάσκαλος, Δημήτριος Δάρβαρις (1754-1823), λατινιστὴς καὶ φιλόσοφος, Γεώργιος Σακελλαρίου ἐκ Κοζάνης (1765-1838), ἱατρὸς καὶ λόγιος, Μιχαὴλ Περδικάρης, ἱατρὸς καὶ λόγιος (1796-1828). Χαρίσιος Μεγδάνης (1769-1823), μαθηματικὸς καὶ φιλόσοφος, Γεώργιος Ζαβίρας (1794–1804) ἐκ Σιατίστης, ἔμπορος καὶ σοφὸς διανοούμενος, Ἐθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847), ἱατρὸς καὶ φιλόσοφος, Εὐφρόνιος Ραφαὴλ (1774-1853), ρήτωρ, φυσικὸς μὲ πλούσιον ἔργον ὡς «*Ἰσοκράτους λόγοι μεθ' ἑρμηνείας*», Γεώργιος Ρουσιάδης ἐκ Κοζάνης (1783–1854), ὁ Ἐθανάσιος ὁ Σταγειρίτης, γλωσσολόγος καὶ ἄλλοι.

Ὁ εὐρύτερος καὶ ὁ στενότερος χῶρος τῆς Μακεδονικῆς Γῆς εἶναι καὶ χῶρος πνευματικῶν ζυμώσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὴν περίοδον (1700–1730) ἀναφύεται ἡ διένεξις μεταξὺ τῶν Ἀριστοτελιστῶν καὶ ἄντιαρστοτελιστῶν. Οἱ λόγοι Παννίδος καὶ Παχώμιος εἶναι οἱ ἀντίστοιχοι ἐκπρόσωποι. Τοιοῦτοτρόπως ἐν μέσῃ δουλείᾳ διαφαίνονται καὶ ἐπιδράσεις θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ρευμάτων ἀπὸ τὴν Δυτικὴν φιλοσοφικὴν κίνησιν.

Τότε καὶ ὀλίγον βραδύτερον ἐξεκίνησε τὸ λεγόμενον κίνημα τῶν Κολλυβάδων μὲ ἀφετηρίαν τὸ Ἅγιον Ὄρος, καθαρῶς θρησκευτικὸ χαρακτηριστικόν. Ἐγνωμάσθησαν Κολλυβάδες κάποιοι μοναχοὶ τοῦ Ἄθω, οἱ ὅποιοι ἐπροκάλεσαν τὴν διένεξιν αὐτὴν περὶ τοῦ ἂν πρέπει καὶ ἐπιβάλλεται νὰ τελοῦνται τὰ μνημόσυνα τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς

ἢ τὸ Σάββατον. Τὸ κίνημα ἤρχισε τὸ 1754 καὶ διετηρήθη μέχρι τοῦ 1819 περίπου.

Προεξάρχοντες τῆς ὄλης αὐτῆς θρησκευτικῆς δραστηριότητος εἶναι οἱ τρεῖς ἅγιοι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, λόγοι καὶ διδάσκαλοι τοῦ Γένους: οἱ Μακάριος Νοταρᾶς, ὁ Ἐθανάσιος ὁ Πάριος καὶ ὁ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης. Τούτους ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι κληρικοί, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί. Βεβαίως ἡ μεγάλη αὐτὴ διαμάχη περὶ τὴν τέλεσιν τῶν μνημοσύνων κατὰ Σάββατον ἢ Κυριακὴν, καθὼς καὶ τὸ θέμα ποῦ συνεδέθη μὲ αὐτὴν, τὸ τῆς συχνῆς θείας μεταλήψεως ἐλύθη διὰ πατριαρχικῶν ἐγκυκλίων ἤτοι τοῦ Θεοδοσίου Β' (1769–1773) καὶ Γρηγορίου τοῦ Ε' (α' 1797–1798, β' 1806–1808 καὶ γ' 1818–1821). Τὸ κίνημα αὐτὸ ἐθεωρήθη καὶ καταχωρίζεται ὡς ἀναμορφωτικὸν ἐκ μέρους τῶν ἱστορικῶν, ἀποτελεῖ δὲ ἀπόδειξιν ζητουμένων μεταβολῶν καὶ ἐπιδιωκομένων ζυμώσεων κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς (Γ. Βερίτη «Τὸ ἀναμορφωτικὸν κίνημα τῶν Κολλυβάδων καὶ οἱ δύο Ἐλεξανδροὶ τῆς Σκιάθου» – «Ἀκτίνες» 1943, σ. 99–110).

Γενικῶς ἡ συμμετοχὴ τῆς Μακεδονίας εἶναι ἔντονος εἰς τὸν πνευματικὸν καὶ θρησκευτικὸν τομέα μὲ ἐπίκεντρον τὸ Ἁγιῶνυμον Ὄρος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Δουλείας οἱ Ἐβραῖοι ἀνέπτυξαν παιδείαν ὡς ἐλληνογλωσσοί. Πολλοὶ ραββίνοι γνωρίζοντες ἑβραϊκὰ καὶ λατινικὰ καὶ ἄλλοι πρόσφυγες ἔφεραν μαζί των χειρόγραφα θρησκευτικοῦ, φιλοσοφικοῦ, νομικοῦ, ἱατρικοῦ, φυσιογνωστικοῦ, ἀστρονομικοῦ καὶ μαθηματικοῦ περιεχομένου. Μεταξὺ τῶν προσφύγων Ἐβραίων ὑπῆρξαν καὶ δόκιμοι συγγραφεῖς. Ἀλλὰ ἡ ἑβραϊκὴ γλῶσσα ἔπαυσε νὰ εἶναι ὀρθὴ καὶ παραμεληθεῖσα παρεχώρησε τὴν θέσιν της εἰς τὴν ἑλληνικὴν μὲ ὑπεροχὴν ἀναντίρρητην.

Γενικώτερα ή ύπεροχή τής πνευματικής καθοδηγήσεως περιέρχεται εις τους Έλληνας λογίους επί των γειτονικών λαών, Σλαύων, Βουλγάρων και έπ' αὐτῶν τῶν Έβραίων.

Η τουρκική κατοχή εις Μακεδονίαν συνεχίζεται μέχρι τοῦ 1912. Πολλοί άγῶνες έγιναν διά τήν άπελευθέρωσίν της. Περιώνυμος ό μέγας Μακεδονικός άγών (1903 – 1908). Δι' αὐτοῦ έθελοντικά σώματα από τό έλεύθερον έλληνικόν κράτος, τήν Κρήτην και άλλας περιοχάς τοῦ ύποδούλου Έλληνισμού, μαζί με τους γηγενείς Μακεδόνας έπέτυχον νά άναχαιτίσουν τήν επέκτασιν τής βουλγαρικής προσηλυτιστικής δραστηριότητος και νά κρατήσουν άλώβητον τόν έλληνικόν χαρακτήρα τής νοτίας και κεντρικής ζώνης τής Μακεδονίας.

Τεράστιον είναι τό έργον και ή συμβολή τῶν άποδήμων Μακεδόνων Έλλήνων κατά τήν διάρκειαν τής Τουρκοκρατίας διά τήν ύπόθεσιν τής άναγεννήσεως και τής αναπλάσεως έθνικής και πνευματικής τής δούλης πατρίδος. Ός γνήσιοι Έλληνες οί άπόδημοι Μακεδόνες έφανέρωναν και άπεδείκνυον τήν έλληνικότητά των, είτε ως έμποροι, είτε ως τεχνίται, είτε ως ναυτιλλόμενοι, είτε ως δερματέμποροι, είτε ως διδάσκαλοι, είτε ως οίοιδήποτε χειρώνακτες και πνευματικοί άνθρωποι. Είργάσθησαν εις τήν κετρικήν Εϋρώπην και τά Βαλκάνια ως πραγματικοί Έλληνες όμιλοῦντες τήν έλληνικήν γλώσσαν και έχοντες άκραιφήν έλληνικήν συνείδησιν. Και οί λεγόμενοι «έλληνόβλαχοι» είχαν άμιγή έλληνικήν συνείδησιν και ιδέαν.

Οί Μακεδόνες, όπως και οί έξ άλλων περιοχῶν Έλληνες, ίδρυσαν σχολεία εις τό έξωτερικόν Ζάγκρεμπ, Βουδαπέστη κ.λ.π. Τά δέ διδασκόμενα μαθήματα ήσαν άρχαιοι συγγραφείς (Ξενοφῶν, Θουκυδίδης, Πλάτων), φιλοσοφία, λατινικά, έκκλησιαστική μουσική

και άλλα. Η λεπτότης τοῦ πνεύματος και ή καταγωγή τῶν άποδήμων Μακεδόνων υπήρξαν τά γνωρίσματά των. Κορυφαίον γνώρισμα ή έθνική αὐτοσυνειδησία.

Τό ότι οί άπόδημοι Μακεδόνες είχαν έλληνικήν συνείδησιν άκεραίαν καταφαίνεται και από τό γεγονός ότι μετά τό 1930 τότε, πού έδημιουργήθη τό έλληνικόν κράτος, έστειλαν πολλοί εις Αθήνας τά παιδιά των νά σπουδάσουν.

Τοιουτοτρόπως καθ' όλην αὐτήν τήν διαδρομήν ή έλληνικότης τῶν εδαφῶν και τῶν ανθρώπων τής Μακεδονίας άποδεικνύεται άδιαφιλονείκτης.

Οί Έλληνες τής Μακεδονίας κατά τήν Δουλείαν άποτελοῦν βασικόν πυρήνα και κυψέλην έθνικήν. Τό στοιχείον τό έλληνικόν είναι δραστήριον, άφθιτον, με άποτελεσματικήν και τελεσφόρον αντίδρασιν κατά τῶν συνεπειῶν τής Δουλείας. Υπήρξε μακρά ή περίοδος τής σκλαβιάς πλέον τῶν 500 χρόνων με πολλαπλά τραύματα και μεγάλην σειρὰν άπωλειῶν ήτοι αϊχμαλωσίαι, έκτοπισμοί, σφαγιασμοί, έξισλαμισμοί. Όμως έμειναν άλώβητοι οί Μακεδόνες και μέσα από τους κόλπους τῶν ύπολοίπων δεινοπαθούτων Έλλήνων άνεδείχθησαν οί πλέον δραστήριοι συντελεσταί και συνεργοί τής οικονομικής, καλλιτεχνικής και πνευματικής άναγεννήσεως τοῦ έθνους. Μετά τό 1912 – 1913 ή Μακεδονία μετεβλήθη εις δυναμικά έξελισσομένην περιφέρειαν και άποφασιστικής σημασίας διά τό σημερινόν έλληνικόν κράτος.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Άνδριώτη Π.Ν. «Τό όμοσπονδιακό κράτος τῶν Σκοπίων και ή γλώσσα του» Τροχαλία, Αθήνα 1992.

Βακαλοπούλου Άπ. «Συνοπτική Ιστορία τής Θεσσαλονίκης» Αθήνα 1985.

Βακαλοπούλου Κων. «Τό Μακεδονικό ζήτημα» τόμ. Α' (1856 – 1912), Θεσσαλονίκη.

Βακαλοπούλου Κων. «Επίτομη Ιστορία τής

Μακεδονίας» (Τουρκοκρατία) Ἐκδόσεις Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988.

Γιαννάκενα Χρ. Ἰωάν. «Βόρειος Μακεδονία – ἡ ἀπάντηση στὰ Σκόπια», Ἐκδόσεις «Πελασγός», Ἀθήναι 1992.

Δήμητρα Γ. «Ἡ Μακεδονία ἐν πίθους φθεγομένη καὶ μνημείους σωζομένοις», 1860.

Ἐνεπεκίδη Κ.Π. «Θεσσαλονίκη καὶ Μακεδονία» (1798–1892).

Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν: «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ – 4000 χρόνια ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ πολιτισμοῦ». «Ἀπὸ τὸ 1430 ὡς τὸ 1821», (σελ. 354–438).

Κωφοῦ Εὐαγ.: «Ἡ Μακεδονικὸς ἀγώνας στὴ Γιουγκοσλαβικὴ ἱστοριογραφία», Θεσσαλονίκη 1987.

Μακεδονία: «Ἱστορικὴ ἐπισκόπηση – ἀφιέρωμα τῆς ἐφημερίδος «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 19–1–1992.

Μακεδονία: «Ἱστορία καὶ πολιτικὴ», ἔκδοση ΟΕΔΒ 1992.

Μάρτη Κ. Νικ. «Ἡ πλαστογράφηση τῆς Ἱστορίας τῆς Μακεδονίας», Ἀθήνα 1983.

Μάρτη Κ. Νικ. «Μακεδονία τὸ βᾶθρο τοῦ πολιτισμοῦ», Ἀθήνα 1983.

Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου Μαρίας: «Τὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα» (Ἱστορικὴ θεώρηση τοῦ προβλήματος), Ἀθήνα 1989.

Παπαθανασοπούλου Ν.Δ. «Ἡ Μακεδονία στὸν ἀγῶνα τοῦ 1821» περιοδ. «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή» Φεβρ. 1993 σ. 58–64 καὶ Μάρτ. 1993 σελ. 74–77.

Palmer S. (J.r.) King R. Yugoslav Communism and the Macedonian Question (Ἡ Γιουγκοσλαβικὸς κομμουνισμὸς καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα) Hamden Conn 1971.

Σφυρόρα Β. «Μακεδονία» (Ἀπὸ τὸ 1430 ὡς τὸ Συνέδριο τοῦ Βερολίνου). Ἐγκυκλοπαιδεία (Πάπυρος–Λαρούς–Μπριτάνικα) τόμ. 40 σελ. 71–74.

Χατζιδάκι Γ. «Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων» (ἐπανεκδοση) Ἀθήνα 1992.

ΩΜΕΓΑ Σιότροπος Γ. Λουκάς «Περὶ ἑλληνικότητος τῆς Μακεδονίας» (μηνιαία ἐφημερίδα γιὰ νέους), Ἰούλιος 1992.

ΑΓΝΑΝΤΕΜΑ

*Καθισμένη σπῆς καρδιᾶς μου τὸ κατώφλι
ἀγναντεύω πέρα ἀπὸ τοῦ κόσμου τὴν ἀπλωσιά,
τοῦ Θεοῦ τὴν πολιτεία.*

*Ξάφνιασμα μπρὸς μου ἡ φωταγωγημένη αἰθρία
καὶ τοῦ ἀλλοτινοῦ Ἀηδονιοῦ ὁ ἀγγελικὸς κελαϊδισμὸς
ἡ κάθε νότα του ἀκριθῆ, ἀνεπανάληπτη ἦδονή.*

*Βυθομετρῶ μὲ τῆς καρδιᾶς τὸ νῆμα
τῆς Ἀγάπης Του τὴν ἀπεραντώσυνη.
Ποῦ εἶσαι; Σὺ «ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων»
τρέχω πίσω Σου, γάχνοντας τὰ ἴχνη τῶν ποδιῶν Σου.
Ἐπίμονα Σὲ ἀναζητῶ.
«Ἐρχου Κύριε Ἰησοῦ».*

Π.Θ.Κ.
Θεσ/νίκη

Η ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

«Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός·
ὅταν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἀπλοῦς ᾖ,
καὶ ὄλον τὸ σῶμά σου φωτεινόν ἐστιν»
(Λουκ. ια' 34)

Χαράζοντας αὐτὲς τὶς γραμμὲς δὲν εἶχα ὑπολογίσει ὅτι μᾶς χωρίζουν 84 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Παπαδιαμάντη (3-1-1911). Ὅγδόντα τέσσερα χρόνια (κοντεύει αἰῶνας) δὲν στάθηκαν ἱκανὰ ὄχι μόνο νὰ ἀμαυρώσουν τὴ μορφὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σκιαθίτη, ἀλλὰ καὶ τὸ πατινάρισμα τοῦ «*παρελθόντος χρόνου*», ὅπως θὰ ἴγραφε αὐτός, ἔδωσε στὸ συγγραφέα καὶ τὸ ἔργο του μιὰ ἀποκαλυπτικὴ ὁμορφιά.

Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ ἀπρόσωπος χρόνος παραμένει ἀτεγκτος κι ὁ μυστηριακὸς μηχανισμὸς του ἐξακολουθεῖ νὰ λειτουργεῖ στὸ πείσμα ὄλων μας τῶν συναισθηματισμῶν, σὰν νὰ μὴ ὑπάρχουμε. Οἱ δομὲς τῆς ζωῆς ἀλλάζουν μὲ ἠλεκτρονικὴ ἐφευρετικότητά. Δὲν μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε ὄχι κἄν τὴν πορεία τους, ἀλλ' οὔτε νὰ συλλάβουμε, πολλὰς φορές, τὴν ἐνέργειά τους. Ὅσο κι ἂν θέλουμε νὰ εἴμαστε σύγχρονοι σὲ ἐφευρέσεις, κατασκευές, ἐφαρμογές, κάτι ἀπομένει ξοπίσω μας.

Ἄλλ' ἂν αὐτὸ συμβαίνει στὴν πρακτικὴ ζωὴ, οἱ λογοτέχνες μας βρίσκονται ἀκόμα σὲ πῶς δύσκολη θέσι. Δοκιμάζουν κάθε μορφὴ γραπτοῦ λόγου, αὐτοσχεδιάζουν. Προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν τὸν κόσμον τους μὲ καινούργιες μανιέρες καὶ δὲν πετυχαίνουν τίποτα ἄλλο, παρὰ νὰ ἀποκαλύπτουν τὴν ἄβυσσον τῆς κενότητάς τους. Τί κουλτούρα δημιουργοῦν βουτώντας καὶ ξαναβουτώντας τὴν πέννα τους στὴ χυδαίότητά;

Ὅσοι ὁμως ζητᾶνε κάτι σταθερό, ἓνα ἀρχιμήδειον πνευματικὸ «*πᾶ στῶ*»,

τὸ βρίσκουν στὸν Παπαδιαμάντη. Κι ἐνῶ τὰ ὑλικά τοῦ οἰκοδομήματός του δὲν ὑπάρχουν πιά – περάσαμε ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ φάση στὴ βιομηχανικὴ, ἀπὸ τὸ χωριὸ στὴν πολιτεία, ἀπὸ τὴ σκούνα στὸ ταχύπλοο – ὁ Παπαδιαμάντης ὄχι μόνο μένει, ἀλλὰ ἀνακαλύπτεται χρόνον μετὰ τὸ χρόνο. Ποιὸ τὸ μυστικὸ τὸ ἀλιστικὸ, ποῦ συντηρεῖ ὀλόδροση τὴν παραγωγὴ τοῦ νοσταλγοῦ Σκιαθίτη, τοῦ ἀποξενωμένου στὴν Ἀθήνα, «*τὴν πόλιν τῆς δουλοπαροικίας*»;

Ὁ Παπαδιαμάντης ἐβλεπε πρόσωπα, τόπους καὶ γεγονότα, μὲ ἀπλὸ ὀφθαλμὸ, ὅπως τὸ θέλει τὸ Εὐαγγέλιο. Ἦταν ἡ ἀνταύγεια τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ πέτρα, ποῦ θεμελίωσε τὸ συγγραφικὸ καὶ λογοτεχνικὸ του οἰκοδόμημα, εἶναι ἡ ἑλληνικὴ ὀρθοδοξία. Σ' αὐτὴ τὴ λυδία λίθον δοκιμάζει τοὺς διαφοτισμοὺς καὶ τὰ κάθε φύσεως ξενόφερτα διδάγματα παντὸς εἶδους ἀποχρώσεως καὶ τὰ βρίσκει ὑποπτα, πολυλάκις ἐπικίνδυνα καὶ καταστροφικὰ γιὰ τὴ νεώτερη Ἑλλάδα. Γι' αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντιλεγόμενον σημεῖο γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Ὅσοι δὲν τὸ κατανοοῦν, ψάχνουν νὰ τὸν κατατάξουν, νὰ βροῦν ἐπιδράσεις στὸ ἔργο του ἀπὸ προηγουμένους του καὶ συγχρόνους του. Τὸν ἀναγκάζουν νὰ ἀπολογηθῇ. Σὲ κάποια εὐκαιρία σ' ἓνα κριτικὸ, ποῦ ἤθελε νὰ τὸν συγκρίνη(;) μὲ ἄλλους συγγραφεῖς, ἀπήντησε: «*Εἶναι, λοιπόν, ἀνάγκη νὰ ὁμοιάζω μὲ κάποιον; Ἄλλ' ἐγὼ σοὶ λέγω, ὅτι δὲν ὁμοιάζω οὔτε μὲ τὸν Πόε, οὔτε μὲ τὸν Δίκενς, οὔτε μὲ τὸν Σαίκσπηρ, οὔτε μὲ τὸν Βερανζέ. Ὅμοιάζω μὲ τὸν ἑαυτὸν*

μου. Τοῦτο δὲν ἀρκεῖ;»

Γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη ἀρκοῦσε καὶ παραρκοῦσε. Ἄνεπιτήδευτη εἶναι ἡ τέχνη του. Ἄνεπιτήδευτη ὅπως καὶ ἡ ζωὴ του. Ἀπὸ πουθενὰ δὲν εἶναι ἐπηρεασμένος. Διάβασε ἀρχαίους, διάβασε ξένους κλασσικούς καὶ παρέμεινε ὁ ἴδιος ἀνεπιτήδευτος, χωρὶς λογοτεχνικὲς συνταγές, χωρὶς ἀρχιτεκτονικὴ στῆ σύνθεσι ἢ στῆ μορφή. Τὸ ἔργο του ἀναβλύζει καθὼς τὸ πηγαῖο νερὸ καὶ κυλάει καθὼς ἡ ζωὴ. Ἔτσι πρέπει γιὰ νὰ μποῦμε στὸ περὶ του, στὴν ψυχροσύνη του, στὴ νοοτροπία του, νὰ τρεφώμαστε μὲ χυμὸ ἀπὸ τὶς ἴδιες ρίζες τὶς δικές του, νὰ λουζώμαστε στὰ ἴδια νάματα. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ βρῆς τὸ μυστικὸ του. Μ' ὅλη τὴν ἀπλότητα, ἀλλὰ καὶ τὴ σιγουριά, ὅτι ἔχει πιαστῆ ἀπὸ ἀκλόνητο βράχο, μᾶς δηλώνει: «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐν ὄσῳ ζῶ καὶ ἀναπνέω καὶ σωφρονῶ, δὲν θὰ παύσω πάντοτε ἰδίως κατὰ τὰς πανεκλάμπρους ταύτας ἡμέρας, νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφῶ μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθη. «*Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖ ἡ γλῶσσα μου τῷ λάρυγγί μου ἐὰν οὐ μὴ σου μνησθῶ...*». Τὸν Χριστὸν μου (ὑπογραμμίζω τὸ μου) δείχνει τὴν ἰδιαίτη λατρεία, ποὺ εἶχε γιὰ τὸν Χριστό. Δὲν ἔγραφε γιὰ νὰ... γράψῃ καὶ θρησκευτικὰ λογοτεχνικὰ κομμάτια, ὅπως κάνουν ἄλλοι γιὰ νὰ δείξουν πῶς γνωρίζουν ὄλους καὶ ὅλα.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἀντλοῦσε ἀπὸ τὸ «πιστεῖω» του, ποὺ δὲν ἦταν μιὰ ἀκαθόριστη ὑπερβατικὴ δύναμι, ἀλλ' ὁ Χριστός, ποὺ τοῦ ἔδωσε νόημα στὴ ζωὴ καὶ σφραγίδα ἀνεξίτηλη στὸ ἔργο του. Συνεπῆς, συνεδύασε βίον καὶ θεωρία, ὅπου «οἶον τὸν λόγον, τοιόνδε τὸν τρόπον καὶ οἶον τὸν τρόπον, τοιόνδε τὸν λόγον», ὅπως διάβαζε στὸν ἱερὸ Χρυσόστομο. «Ἄς μείνωμεν εἰς τὴν ἔντι-

μον πενίαν μας, διὰ νὰ μᾶς βοηθήσῃ ὁ Θεός», γράφει στὸν πατέρα του, ὅταν κάποτε τοῦ πρότειναν νὰ παραγκωνίσῃ ἄλλον γιὰ νὰ πάρῃ κάποια θέσι. Ἦξερε καλὰ καὶ ἐφάρμοζε τὸ τοῦ Μ. Βασιλείου «οὐ τὸ πένεσθαι ἐπονείδιστον ἀλλὰ τὸ μὴ φέρειν εὐγνωμόνως τὴν πενίαν». «Ἄς δοξάσωμεν τὸν Ὑψιστον», γράφει πάλι ὅταν ἔμαθε τὸ οἰκογενειακὸ πλῆγμα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του.

Στραμμένος, πάλι, πάντα στὴ Σκιάθο, «τὴν μικρὰν νῆσον» ἐξήντα περίπου τετραγωνικὰ χιλιόμετρα ὄλα κι ὄλα μὲ τρεῖς χιλιάδες ψυχές, πῶς ἔφτασαν ν' ἀποκτήσουν τὴ σημασία ὀλόκληρης ἠπείρου, εἶναι ν' ἀπορῆ κανεῖς. Ἄλλ' ὁ τρόπος ποὺ ἔχεις νὰ βλέπῃς τὰ γύρω σου μεγαλώνει τὴ μικρὴ κοινωνία κι ἀγκαλιάζει ὄλα τὰ ἀνθρώπινα, ὅσο μεγάλα κι ἂν εἶναι.

Τὸ πῶς περιέγραψε «μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν», ἡ δειγματοληψία δύσκολη, γι' αὐτὸ οἱ περιγραφές ἀμιλλῶνται ἢ μία τὴν ἄλλη. Σ' αὐτὲς τὶς περιγραφές, ποὺ μᾶς ἀποκαλύπτει μὲ τὶς λέξεις, τὶς φράσεις καὶ τὶς εἰκόνες του, τὴν ὠραιότητα τῆς κτίσεως, τὴ βαθεῖα ποίησι τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ καὶ ὄλων τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, ὑποβόσκει καὶ ἡ ποιητικὴ ἱκανότητα τοῦ συγγραφέα. Στὴν τύχη ἀντιγράφω ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ διήγημα «τὰ δαιμόνια στὸ ρέμα» «... Ἄνω καὶ κάτω καὶ ὀλόγυρα, πολυσχιδεῖς λόφοι καὶ ράχες καὶ δειράδες, ὅπου γυμνοί, ἀμαυροί, ἀνεμόπληκτοι βράχοι ἐναλλάσσουσιν ἀρμονικῶς μὲ πλουσίας λόχμας καὶ συστάδας θάμνων, ἀπὸ πρίνους καὶ ἀγριελαίας, καὶ πελωρίους σχοίνους δακρύνοντας ἀγριομαστίχην, σχηματίζοντας εἰς καλύβην τοὺς μακροὺς κατφερεῖς κλώνας των, οἱ λιναρόξανθοι μὲ τὰς μακρὰς ράβδους βοσκοί. Κάτω τὰ κράσπεδα ὄλης τῆς ἀκτῆς φιλοῦσι μὲ ὑγρά, σιελώδη, μεθυσμένα φιλήματα, μὲ ἀγρίους πόθους καὶ

μέ εξάλλους ὀρμάς, μαύρα καὶ γαλανὰ κύματα· μέλη σειρήνων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ κάλλη σειρήνων καὶ νηρηΐδων ἀνεκκάλγητα μυστήρια εἰς τὸ βάθος...».

Ζωγράφιζε «μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἔθνη». Ὁμολογεῖ: «...Ἄλλ' εἰς τὰ διηγήματα, ὅσα ἐδημοσίευσα κατὰ καιροῦς, ὁ ὑποφαινόμενος, τὰ Χριστούγεννα ἢ τὸ Πάσχα, ἐνεπνεύσθην, ἀληθῶς, ἀπὸ τὰς ἀναμνήσεις μου καὶ τὰ αἰσθημάτων μου, τὰ ὅποια θέλω συγκινουσι καὶ συγκινοῦσι ἐμὲ αὐτόν – ἴσως καὶ ὀλίγους ἐκλεκτοὺς φιλαναγνώστας...». Νὰ ἔνα ἀπόσπασμα «Ἀπὸ τὰ νησιώτικα ἔθιμα»:

«Βλέπεις ἐκεῖνο τὸ βουνὸ μὲ κόκκινη παντιέρα, ἐκεῖ σταυρῶσαν τὸν Χριστό, τῶν πάντων Βασιλέα...».

«Τί ἀλησμόνητοι ἐκεῖνοι οἱ χρόνοι! Ὅταν εἴμεθα παῖδια τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ἐτρέχαμεν ὅλοι εἰς τοὺς ἀγροῦς, ἀπὸ τὴν ἐσπέραν τῆς Μεγάλης Τετάρτης, διὰ νὰ δρέψωμεν ἄνθη, κατὰ κόκκινες παπαροῦνες, ὀλίγα ἴα καὶ κρίνους κι ἐκλέπταμεν ἀπὸ τοὺς ἀκανθωτοὺς φράκτας τῶν κήπων τὰ πρῶτα μπουμπούκια τῶν ρόδων τοῦ Ἀπριλίου. Κατεσκευάζομεν καλάμινον Σταυρόν, τὸν ἀρματώναμεν, ἐξεκολλούσαμεν ἀπὸ τὸ Χτωήχι τὴν Σταύρωσιν, καὶ λίαν πρωῖ τῆς Πέμπτης ἐγυρίζαμεν εἰς τὰ σπίτια καὶ ἐτραγουδοῦσαμεν τὸ ἀνωτέρω ᾄσμα. Αἱ εὐσεβεῖς οἰκοκυράδες μᾶς ἐφόρτωναν «καλὲς χρονιές» καὶ μᾶς ἐφίλευαν, ζεστὰ ἀκόμη τὰ μόλις βαφέντα κόκκινα αὐγά».

Καὶ ἀφοῦ περιγράψει τὸ στολισμὸ καὶ τὴν ἔξοδο τοῦ Ἐπιταφίου, συμπληρώνει: «Τέλος ἐπιστρέφομεν εἰς τὸν ναόν. Τώρα κατὰ τὰ νησιώτικὰ μας ἔθιμα ἔμελλε νὰ διαδραματισθῆ μεγάλη ἐπικὴ σκηνή – ἢ διαρπαγὴ τῶν λαμπάδων. Αἱ λαμπάδες αἱ ἀνημμέναι ἐπὶ τοῦ Ἐπιταφίου, εἶναι ἐξόχως θαυματουργοὶ καὶ

μάλιστα ἐν ὥρᾳ τρικυμίας εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅθεν οἱ ναυτικοί, ὅσοι τυχόν ἐπεδήμουν εἰς τὸ χωρίον, ἐφιλοτιμοῦντο νὰ τὰς ἀρπάσωσιν ὅλας, ζηλοτύπως δὲ ἀπηγόρευον εἰς γεωργοὺς ἢ χειρὸνακτας νὰ τολμήσουν νὰ βάλωσι χεῖρα. Πρὶν τὸ κουβούκλιον φθάσῃ εἰς τὴν θύραν τοῦ ναοῦ καὶ πρὶν ἐκφωνηθῆ τὸ «Ἄρατε πύλας» ἐκ τρίτου, οἱ βαστάζοντες ὕψωνον τὸ ἱερὸν κενοτάφιον ὑψηλὰ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς ὡς ὅπου ἐφθάνον οἱ βραχίονές των, ἐτεντώνοντο πατώντες ἐπ' ἄκρων ὀνύχων· διότι μερικοὶ τολμηταὶ ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, ἐπεχείρουν ν' ἀρπάσωσι τὰς λαμπάδας πρὸ τῆς ὥρας. Τέλος ὕψιτενές τὸ Ἐπιτάφιον εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν, ἐνῶ τὰ τυφέκια τῶν πολιτοφυλάκων ὕψωμένα ἐπροσπάθουν νὰ ἐμποδίσωσι τὰς ἀνατεινομένας χεῖρας. Ἐκεῖ ἄλλοι ἐπάτουν ἐπάνω εἰς τὸ παγκάρι, ἄλλοι ἐκαβαλίκευαν ὑψηλὰ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν στασιδίων καὶ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἐγένετο ἢ διαρπαγὴ τῶν λαμπάδων. Καὶ ὅπως εἰς ὅλα τὰ πράγματα, ἢ ἀνισότης ἐπικρατεῖ κι ἐδῶ. Ἄλλος ἐπαίρνε δύο ἢ τρεῖς, ἄλλος μίαν καὶ ἄλλος καμμίαν...».

Ἡ ἀλήθεια τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι ἓνα τρίπτυχο ποῦ κάθε του κομμάτι δὲν εἶναι παρὰ ἓνα κομμάτι ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ τρίπτυχο τῆς εἰλικρίνειας, ποῦ φανερόνουν πάντα οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι τοῦ Θεοῦ. Ἀληθινὸς ἄντικρυ στὸν ἑαυτό του, ἀληθινὸς ἄντικρυ στοὺς ἄλλους κι ἀληθινὸς ἄντικρυ στὸν Θεό.

Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντα ἐπίκαιρος. Παραμένει καὶ θὰ παραμείνῃ ἓνας κορυφαῖος τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης στό «Ἄξιον ἐστί» τὸ ἐπιβεβαιώνει: Ὅπου καὶ νὰ σᾶς βρῖσκει τὸ κακό, ἀδελφοί, ὅπου καὶ νὰ θολῶναι ὁ νοῦς σας, μνημονεύετε Διονύσιου Σολωμοῦ καὶ μνημονεύετε Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

ΑΘΗΝΑ Α. ΚΑΡΑΜΠΕΤΣΟΥ

ΚΑΙ Ο ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

Ἐδῶ ὁμως εἶναι ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ κατανοηθοῦν ὅσα γράγαμε στὸ προηγούμενο τεῦχος τοῦ Περιοδικοῦ (καί, ἄρα, νὰ μπορέσουν νὰ ἐφαρμοσθοῦν) νὰ πεισοῦμε ὅλοι ὅτι καὶ ἡ καλύτερη προσπάθεια γιὰ νὰ ἐμποδίσουμε τὸν κατήφορο ποῦ μᾶς πλησιάζει ὀλοένα καὶ περισσότερο πρὸς τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή, δὲ εἶναι **ἀδύνατο νὰ ἐπιτύχη** ἱκανοποιητικὰ, ὅσο δὲ ἐξακολουθοῦμε νὰ ἐπιμένουμε νὰ ἀγνοοῦμε ὅτι στὴν κοινωνία μας ἔχουμε δημιουργήσει, καὶ ἐξακολουθοῦμε νὰ τρέφουμε, νὰ συντηροῦμε καὶ νὰ ἐνισχύουμε, ἓνα παράγοντα δυνάμεως, ἓνα **τέρας** δυνάμεως δὲ ἔπρεπε νὰ ποῦμε σωστότερα, ποῦ τὸ ἀφίνουμε νὰ θεριεύη δίπλα μας καὶ νὰ ρυθμίξη τὴ ζωὴ μας, τὸ μέλλον μας καὶ τὸ μέλλον τῶν παιδιῶν μας καὶ ταυτόχρονα **νὰ δουλεύουμε πεισματικὰ** στὴν ἀνεξήγητης προελεύσεως **πλάνη** ὅτι μὲ κανέναν **οὐσιαστικὸ** ἔλεγχο δὲν πρέπει νὰ ἐνοχλοῦμε τὸ θηρίο γιὰ τὶς προθέσεις καὶ τὶς δραστηριότητες του! Τὸ θηρίο αὐτὸ εἶναι δική μας, ἀνθρώπινη, ἐφεύρεσι καὶ εἶναι **τὸ Κράτος καὶ ἡ ἐξουσία μὲ τὴν ὁποία τὸ ὠπλίσαμε!** Πρόκειται γιὰ ἐφεύρεσι ποῦ δὲ ἔπρεπε, καὶ δὲ μπορούσε, νὰ εἶναι μόνο χρήσιμη γιὰ κάθε ἐξέλιξι τῆς ζωῆς πρὸς τὸ ἐπιθυμητὸ καλύτερο, ἀλλὰ αὐτὸ δὲ μπορούσε νὰ γίνη, φυσικὰ, μόνο ἂν ἐφροντίζαμε νὰ ἀσχοληθοῦμε, **σωστὰ καὶ σοβαρά**, μὲ τὴν κατεύθυνσι ποῦ αὐτὸ κάθε φορὰ παίρνει καὶ νὰ **πὴν στρέφουμε διαρκῶς πρὸς**

αὐτὸ τὸ καλύτερο. Ἐνῶ αὐτὸ ποῦ στὴν πρᾶξι συμβαίνει εἶναι νὰ ἐνδιαφερώμαστε **μόνο γιὰ κάποια μικροσυμφέροντα, ὑλικά καὶ προσωρινά.** Πολλὲς φορές μάλιστα εἶχε καταντήσει **νὰ θεωρηταὶ ντροπὴ** τὸ νὰ ἀσχολῆται ὁ πολίτης μὲ τὰ κοινὰ, ὅταν τὸ ἐνδιαφέρον του συγκεντρωνόταν στὰ πραγματικὰ σπουδαῖα. Πρῶτος, λοιπόν, στόχος ποῦ πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῆ, εἶναι νὰ φύγη αὐτὴ **ἡ παρεξήγησι** ποῦ ἐμποδίζει τοὺς σοβαροὺς ἀνθρώπους νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰ κοινὰ, ὥστε νὰ ἐξυγιανθῆ ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ἀπὸ ὅ,τι τὴν δυσφημίζει. Καὶ αὐτὸ εἶναι συνθῆδες φανερό, ὥστε δὲν χρειάζεται κόπος γιὰ ν' ἀνακαλυφθῆ. Τὰ παραπέρα εἶναι τὰ δύσκολα καὶ εἶναι δύσκολα, γιατί **εἶναι δύσκολο ν' ἀπαγκιστρωθοῦμε ἀπὸ τὸ Κακό.**

Ἐδῶ ὁμως καταλήξαμε στὴ μεγάλη Πραγματικότητα, τόσο ἐπίκαιρη στὶς ἡμέρες αὐτές. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι δύσκολο στὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία μας ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὸ Κακό, **ἔρχεται σὲ βοήθειά μας ἡ ἄπειρη Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴ Γέννησι καὶ τὴ Σταυρικὴ Θυσία τοῦ Ἰησοῦ.** Ἔτσι ἡ δυσκολία, ἀπὸ τὴν ἡμετέραν ἐπιθυμίαν νὰ λύσουμε τὸ πρόβλημα, τὸ λύνει αὐτὴ, ἀρκεῖ ν' ἀποφασίσουμε ν' ἀκολουθήσουμε ὅ,τι μᾶς συμβουλεύει ἡ Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἡ Ἐκκλησία Του μὲ ἀνοιχτὰ ἀγκαλιὰ μᾶς περιμένει γιὰ νὰ μᾶς χαρίσῃ τὴν ἀληθινὴ καὶ μόνιμη εὐτυχία: **Ἀρκεῖ μόνο ἀληθινὰ νὰ τὴν ποθήσουμε!**

Π. ΚΛΩΝΑΡΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΗ

Πολλοί εὐσεβεῖς ἄνθρωποι στις ἡμέρες μας διακατέχονται ἀπὸ τὸν εὐγενικό καὶ εὐσεβῆ πόθο νὰ γίνει ἡ Ὁρθοδοξία συντελεστής πνευματικῆς ἀναγεννήσεως στὴν σύγχρονη Εὐρώπη. Καὶ τὰ πράγματα δείχνουν ὅτι ὁ πόθος αὐτὸς δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀβάσιμος.

Ἡ πρόσφατη ὑποδοχὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου στὰ κέντρα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων ὑποδηλώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἡγετῶν τῆς Δύσεως γιὰ τὸν πανάρχαιο θεσμὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ὑπογραμμίζει τὸ γεγονός ὅτι ἀναζητοῦνται στὴν διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ὅπως διαμορφώθηκε στους ὀκτὼ πρώτους αἰῶνες καὶ διατηρήθηκε ἀνόθευτη ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, οἱ θεμελιακὲς ἀρχές γιὰ τὶς ἀπαντήσεις ὄχι μόνον στὰ μεγάλα ὑπαρξιακὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ προτάσεις γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση πειστικῶν προβλημάτων πρακτικοῦ βίου, τὰ ὁποῖα ταλαιπωροῦν τὶς σύγχρονες κοινωνίες. Καὶ ἡ ὀρθόδοξη διδασκαλία ποὺ τὴν χαρακτηρίζει τὸ στοιχεῖο ἰσορροπίας μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης, μέσα στὰ πλαίσια ποὺ καθόρισε ὁ Θεῖος Ἰδρυτής της, δύναται νὰ συμβάλει ἀποφασιστικὰ στὴν ἐνότητα τῶν λαῶν, στὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη, στὸν ἀλληλοσεβασμὸ τῶν ἰδιαιτεροτήτων καὶ τῶν παραδόσεων τῶν διαφόρων ἐθνοτήτων, στὴν ἐν πνεύματι ἀγάπης ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τῆς ἀνεργίας, στὴν διάσωση τοῦ περιβάλλοντος.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία στὴν μακρὰ πορεία της παρέμεινε μακρὰν ἀπὸ τὶς κοσμικὲς ἐπι-

διώξεις, διατηρώντας τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν χριστιανικὴ γνησιότητα ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὶς ἐξουσίες καὶ τὶς συναλλαγές, προσδίδει αὐξημένο κύρος στὴν ἀλήθεια τοῦ μηνύματός της. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν θετικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ συμβολὴ τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος στὴν ἀνασύνταξη τοῦ εὐρισκομένου σὲ ἀποσύνθεση εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα γεννοῦν βαρεῖες εὐθύνες στοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς καὶ ἰδιαίτερα στις ὁποιοσδήποτε ἡγεσίες τους.

Ἐνα τέτοιο τεράστιο ἐγχείρημα ἀπαιτεῖ μία γενικὴ ἐπιστράτευση παντὸς τοῦ πνευματικοῦ ποῦ διαθέτει ὁ ὀρθόδοξος κόσμος, σὲ πνεῦμα εἰλικρινοῦς συνεργασίας μὲ ταπεινὸ φρόνημα, γιὰ νὰ βρεῖ ἀνταπόκριση ἢ προσδοκία τῶν ἀδελφῶν τῆς Δύσεως. Μία τέτοια ἀποστολὴ ἀποτελεῖ μία – ἴσως καὶ τὴν μόνη – αἰσιόδοξη προοπτικὴ, ἐν ὅψει μάλιστα καὶ τοῦ νέου ἔτους, ἡ ἐπιτυχὴς ἐκβαση τῆς ὁποίας μὲ τὴν Θεῖα βοήθεια θὰ ἐξαρτηθεῖ καὶ ἀπὸ τὸν ζῆλο καὶ τὴν ὀρθὴ δραστηριοποίησι τῶν συνειδητῶν μελῶν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

ΒΛΑΣΙΟΣ Δ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ

Οἱ ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς προσέξει στὴν τελευταία σελίδα κάθε φύλλου, ὅτι προϊστάμενος τοῦ τυπογραφείου, ὅπου τυπώνονται οἱ «Ἀκτῖνες» εἶναι ὁ Βλάσιος Δ. Σταματοπούλος. Ὁ σεβαστὸς αὐτὸς μελίσχιος, ἀκούραστος καὶ ταπεινὸς γέροντας ἐξεδήμησε στὸν Κύριον στις ἀρχές τοῦ περασμένου Δεκεμβρίου ὕστερα ἀπὸ πτώση κατὰ τὴν κατάβαση του ἀπὸ λεωφορεῖο καὶ πολὺμηνη στή συνέχεια δοκιμασία.

Ἡ στήλη αὐτὴ αἰσθάνεται τὴν ἀ-

νάγκη νά τιμήσει τήν μνήμη τοῦ Βλασίου Σταματοπούλου, ἡ ἀθόρυβη προσφορά τοῦ ὁποίου ἐπὶ ἰσόβιας βάσεως στό πρακτικό ἔργο τῆς ἐπιμελείας γιά τήν ἐκτύπωση τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ὑπῆρξε πολύτιμη. Ἐκατομμύρια φύλλα τῶν περιοδικῶν «Ζωή, «ἡ Ζωή τοῦ Παιδιοῦ», «Ἀκτίνες», «Ἑλληνοχριστιανική Ἀγωγή» καί ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀντιτύπων τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί βιβλίων πνευματικοῦ καταρτισμοῦ τυπώθηκαν στίς τελευταῖες δεκαετίες στό τυπογραφεῖο τῆς Ἀδελφότητος «ΖΩΗ» μέ τήν κατεύθυνση καί τήν φροντίδα τοῦ Βλασίου Σταματοπούλου.

Μέ τήν διακονία του αὐτῆν ὁ Βλάσιος Σταματοπούλος συνέβαλλε κατά τρόπον ἀφανῆ ἀλλά οὐσιαστικό στό ὄλο πνευματικό ἱεραποστολικό ἔργο τῆς Ἀδελφότητος, στό ὁποῖο ἐργάσθηκαν μέ αὐταπάρνηση οἱ ἀείμνηστοι ἀδελφοί του, ὁ ἀρχιμανδρίτης π. Φώτιος μέ τήν πολυετή καί ἐξαίρετη δράση του στήν Θεσσαλονίκη καί ἐδῶ καί ὁ πρόσφατα ἐκδημήσας ἀρχιμανδρίτης π. Ἀνάργυρος, προϊστάμενος αὐτῆς.

Ἡ ἰσόβια ἀφιέρωση τῶν τριῶν ἀδελφῶν Σταματοπούλου στήν ὑπηρεσία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ ἕνα λαμπρὸ παράδειγμα στήν σύγχρονη ἐκκλησιαστική ζωὴ, ἡ μίμηση τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ ἐπιτακτική ἀνάγκη τῶν καιρῶν μας.

ΚΟΣΤΟΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

Τὸν περασμένο Ὀκτώβριο πραγματοποιήθηκε στό Παρίσι διήμερος συνάντηση μέ θέμα: Pax – Christi, ἡ τιμὴ τῆς εἰρήνης (ἡ οἰκονομία στίς μεταξύ τῶν ἔθνῶν σχέσεις).

Ἀπὸ τήν ἱστορική πείρα προκύπτει ὅτι οἰκονομικοὶ λόγοι προκαλοῦν συνήθως τίς πολεμικὲς περιπέτειες. Οἱ πηγές τῶν πρώτων ὑλῶν καί ἐνεργείας, ὁ συσσωρευμένος πλοῦτος, οἱ προσοδοφόρες ἐκτάσεις, οἱ ὁδοὶ ἐπικοινωνίας

καί διεθνoῦς μετακομιστικοῦ ἐμπορίου ἀποτελοῦν ἐν πολλοῖς αἰτίες πολέμου. Ἀντίθετα στήν πικρὴ αὐτὴ πείρα, οἱ ὀμιλητὲς ἐξέφρασαν τήν ἄποψη, ὅτι οἱ σύγχρονες οἰκονομικὲς συνθήκες μποροῦν ὑπὸ ὀρισμένες πνευματικὲς προϋποθέσεις νά δημιουργήσουν δεσμοὺς συνεργασίας μεταξύ τῶν λαῶν καί νά ἐδραιώσουν τήν εἰρήνη.

Στήν ἀναζήτηση αὐτῶν τῶν συνθηκῶν καί τήν ἐκτίμηση τοῦ κόστους γιά τήν εὐδόωση αὐτῆς τῆς προσπάθειας, στράφηκε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ὀμιλητῶν τοῦ διημέρου. Ἀναλύθηκαν τὰ μεγάλα σύγχρονα παγκόσμια προβλήματα, ὅπως ἡ δημογραφικὴ ἐξέλιξη καί ἡ μετανάστευση τῶν λαῶν, τὸ διοικούμενο δημόσιο χρέος τῶν χωρῶν τοῦ τρίτου κόσμου, ἡ ἀνεργία, τὸ ἐμπόριο ὄπλων καί ὁ συζητούμενος ἀφοπλισμός, καταστάσεις ποὺ ἀποτελοῦν ἀπειλὴ γιά τήν εἰρήνη, γιά νά ὀδηγηθοῦν στήν διαπίστωση ὅτι ὄλες οἱ προηγούμενες ἐπικίνδυνες αἰτίες μποροῦν νά ἐξουδετερωθοῦν, καταβάλλοντας τὸ ἀνάλογο κόστος ἀπὸ τὰ πλεονάσματά των οἱ πλούσιες χῶρες, μειώνοντας τίς καταναλωτικὲς των σπατάλες, προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν πολεμικὲς ἐμπλοκές.

Μιά τέτοια ὁμως χειρονομία σὲ παγκόσμια κλίμακα προϋποθέτει τὴν ὑπέρβαση τοῦ ὑλιστικοῦ φρονήματος καί τῶν στενῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων, ποὺ διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στήν διεθνή σκηνὴ καί τὴν ἐπικράτηση τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος, προκειμένου νά ἀποφευχθοῦν οἱ πολυαίμακτες καί πολυδάπανες πολεμικὲς συρράξεις.

Μιά τέτοια ὁμως ἀναστροφή τοῦ διεθνoῦς κλίματος γιά τὴν ἐπικράτηση τῆς Pax – Christi δὲν ἐπιτυγχάνεται μέ αὐτόματο τρόπο, ἀλλὰ προϋποθέτει ξανὰ συναγερμὸ καί συστράτευση τῶν ὑγιῶν πνευματικῶν δυνάμεων γιά τὸν ἐπηρεασμὸ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆν τῆς διεθνoῦς κοινῆς γνώμης, τὴν ἀφύ-

πνιση τῆς ὁποίας ἔβαλαν σάν στόχο τους οἱ συμμετασχόντες στό ἐν λόγω διήμερον.

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΑΙ «ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ»

Ὁ μῆνας Νοέμβριος μᾶς θύμισε καί πάλι τό «Πολυτεχνεῖο» πού ἀπό Ἰδρυμα Ἀνωτάτων Τεχνικῶν Σπουδῶν ἔχει γίνει, ἐδῶ καί 21 χρόνια, σύμβολο ἀντιστάσεως κατὰ τῆς δικτατορίας, χωρίς φυσικά νά χάση καί τόν βασικό του προορισμό. Τό δυστύχημα ὅμως εἶναι ὅτι οἱ ἐτήσιοι ἑορτασμοί τῆς ἀντιστάσεως τῶν φοιτητῶν τοῦ Πολυτεχνείου ἔχουν προσλάβει, ἔκτοτε, ἐντονο κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα μὲ συνέπεια τὰ ἔκτροπα πού γίνονται κάθε χρόνο, κατὰ τὴν πορεία ἀπὸ τὸ Πολυτεχνεῖο μέχρι τὴν Ἀμερικανικὴ Πρεσβεία, μὲ θύματα, τραυματίες καί καταστροφές καταστημάτων, λεωφορείων, αὐτοκινήτων κ.λ.π.

Ὅσοι εἶχαμε ζήσει τὰ παλαιότερα χρόνια καί ἰδίως τὴν δεκαετία 1930 μὲ 1940 μέσα στό Ἰδρυμα αὐτό, ὡς σπουδαστές του, θυμόμαστε μὲ νοσταλγία τὰ πολῦτιμα ἐκεῖνα χρόνια τῶν σπουδῶν μας.

Ἐκεῖ ἡ φοίτηση δὲν ἦταν προαιρετικὴ ὅπως, ἴσως, συνέβαινε καί τότε στις ἄλλες Πανεπιστημιακὲς Σχολές, ἀλλὰ ὑποχρεωτικὴ (μὲ παρουσίες) καί ἐπὶ πολλές ὥρες (πρωτὶ καί ἀπόγευμα). Τὰ πρωῖνὰ ἐγίνετο ἡ διδασκαλία στό μεγάλο ἀμφιθέατρο καί τὶς ἄλλες αἴθουσες, καί τὸ ἀπόγευμα ἐγίνοντο κυρίως τὰ ἐργαστήρια στὰ μαθήματα Φυσικῆς, Χημείας, Σχεδίου, Τοπογραφίας, Στατικῆς κ.λ.π.

Τότε μαθήματα ἐγίνοντο καί τὰ Σάββατα, ἐπίσης δέ, κατὰ τακτὰ διαστήματα, ἐγίνοντο καί ἐνδιάμεσες ἐξετάσεις καί παραδόσεις θεμάτων (ἐργασιῶν κατ' οἶκον). Ἔτσι δὲν ὑπῆρχε χρόνος ἀλλὰ οὔτε καί διάθεσις γιὰ κοινω-

νικοπολιτικὲς ἐκδηλώσεις.

Τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη τὸ Ἐθνικὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο, πού ἀνηγέρθη τὸ 1836 μὲ δαπάνες τῶν Μετσοβιτῶν εὐεργετῶν Στουρνάρα, Τσοῖτσα καί Ἀβέρωφ, ἔθεωρεῖτο ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα Πολυτεχνεῖα τῆς Εὐρώπης, μὲ διαπρεπεῖς Καθηγητές.

Μπορεῖ τώρα νά γεννηθῆ ἡ ἀπορία γιὰτί κάνουμε αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ ἀναδρομὴ;

Μά, προφανῶς, γιὰ σύγκριση μὲ τὴν κατάσταση πού ἐπικρατεῖ σήμερα στις Ἀνώτατες Πανεπιστημιακὲς Σχολές μὲ τοὺς «αἰώνιους» φοιτητὲς πού δὲν ξέρουν οὔτε τὴν πόρτα τῶν αἰθουσῶν διδασκαλίας τους καί διαβάζουν μόνο γιὰ νά περάσουν ὅπως – ὅπως τὰ μαθήματα στις ἐξετάσεις τῶν διαφόρων περιόδων.

Ἀναμφισβήτητα ὑπάρχουν, βέβαια, καί οἱ καλοὶ φοιτηταὶ πού ἐνδιαφέρονται γιὰ οὐσιαστικὲς σπουδές. Δυστυχῶς ὅμως ἀποτελοῦν τὴν μειοψηφία.

Μέχρι τότε οἱ ἑορτασμοὶ θὰ ἀποβαίνουν εἰς βάρος τῶν σπουδῶν καί τῆς ἐννόμου τάξεως;

ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

Καινούργιος λοιπὸν χρόνος, τὸ 1995.

Σὲ πέντε χρόνια κλείνει καί ὁ πολυτάραχος καί πολυαίμακτος 20ος αἰώνας.

Πόσα, στ' ἀλήθεια, δὲν ἔγιναν αὐτὸν τὸν αἰῶνα πού τὴ χαραυγὴ του χαρακτηρίσαν οἱ διάφοροι «σοφοί» καί «προφήτες» ὡς τὸν αἰῶνα τῆς τεχνικῆς προόδου πού θὰ σήμαινε τὴν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων ὄλου τοῦ Κόσμου.

Καί ἡ μὲν τεχνικὴ πρόοδος ἔκανε πράγματι ἄλματα μέσα σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα, ἡ εὐτυχία ὅμως δὲν ἦλθε.

Οἱ δύο παγκόσμιοι πόλεμοι ἀλλὰ καί πολλοὶ ἄλλοι τοπικῆς ἢ καί γενικότερης σημασίας σημάδεψαν καί τὸν

αίωνα αὐτὸν μὲ πολλὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπινα θύματα καὶ τεράστιες ὕλικές καταστροφές.

Δικτατορικά καθεστῶτα σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Γῆς, ἐπὶ δεκάδες χρόνια, καταπίεσαν, ἐβασάνισαν καὶ ὑπέβαλαν ἀκόμη καὶ σὲ μαρτύρια ἑκατομμύρια ἀνθρώπους.

Δυστυχῶς ἡ τεχνικὴ πρόοδος, ποὺ ὀδήγησε τὸν ἄνθρωπο καὶ στοὺς χώρους τοῦ Διαστήματος, δὲν συνοδεύθηκε καὶ ἀπὸ ἀνάλογη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ πρόοδο.

Ἀντιθέτως σὲ πολλές περιπτώσεις ὑπῆρξε χειρότερη ἀπὸ προηγούμενους αἰῶνες.

Ὁ ἀστροναύτης Γκαγκάριν «βεβαιώθηκε» ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, ἀφοῦ δὲν Τὸν συνήντησε στὸ διαστημικὸ του ταξεῖδι.

Πῶς ὁμως νὰ συναντήσῃ τὸν Θεὸ ἢ ἀνθρωπότης ποὺ μέσα σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα εἶχε σὰν θεὸ τῆς τῆς τὸ χρῆμα, τὶς ὕλικές ἀπολαύσεις καὶ τὶς παντὸς εἶδους ἠθικὲς παρεκτροπές;

Γιὰ νὰ εἴμαστε ὁμως δίκαιοι ὑπῆρξαν καὶ οἱ φωτεινὲς ἐξαιρέσεις μέσα σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα τόσο στὸν ἐπιστημονικὸ ὅσο καὶ στὸν κοινωνικὸ τομέα, ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ κοινωνικὲς ομάδες, ποὺ βασιζόμενοι στὶς αἰώνιες πνευματικὲς ἀξίες ἔκαναν αἰσθητὴ τὴν εὐεργετικὴ παρουσία τους ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας μέχρι καὶ σήμερα.

Καί, γιὰ νὰ ἔλθουμε στὰ δικά μας, ἡ Πατρίδα μας εἶχε καὶ αὐτὴ πολλές ἐθνικὲς περιπέτειες ἀλλὰ καὶ δυσμενεῖς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν πνευματικὴ παρακμὴ τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ ὕλιστικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Τὰ θεμέλια ὁμως τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν παραδόσεων τῆς Ὁρθοδόξου πίστεώς μας κράτησαν τὸν λαὸ μας, τὸν στήριξαν στὶς δύσκολες στιγμὲς καὶ τὸν ὀδήγησαν καὶ σὲ σπουδαῖες ἐθνικὲς καὶ πνευματικὲς ἐξάρσεις (περίοδοι

1912–13, πολέμου 1940–41, ἐχθρικῆς κατοχῆς καὶ τὰ ἐπόμενα δύσκολα χρόνια μέχρι καὶ τὸ 1948). Ἡ ἐπακολουθήσασα ὁμως εἰρηνικὴ περίοδος εἶχε πάλι σὰν συνέπεια χαλάρωση τῶν ἠθῶν καὶ τῆς πίστεως σὲ πνευματικὲς ἀξίες.

Ἄς εὐχηθοῦμε ὁ νέος χρόνος καὶ ὁ νέος αἰώνας νὰ σημάνουν μία πνευματικὴ ἀνάταση τοῦ λαοῦ μας.

ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ

Τὰ τελευταῖα χρόνια τὸ πρόβλημα τῆς εὐθανασίας βρίσκεται συχνὰ στὴν ἐπικαιρότητα. Στὸ 20ο, κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, Πανελλήνιο Ἰατρικὸ Συνέδριο συζητήθηκε καὶ αὐτὸ τὸ θέμα, τῆς εὐθανασίας.

Σκοπὸς τῆς συζήτησής του ἡ εὐαισθητοποίηση ὄλων ὅσοι ἐμπλέκονται στὸ σοβαρὸ αὐτὸ ζήτημα, ὅπως οἱ γιατροί, ἡ Ἐκκλησία, ἡ Δικαιοσύνη, τὰ Μ.Μ.Ε., τὸ κοινὸ.

Ἐπῆρξαν γιατροὶ ὑπέρμαχοι τῆς εὐθανασίας ποὺ τὴν ὑποστήριζαν μὲ τὸ ἐπιχείρημα κυρίως ὅτι ὄλοι ἔχομε τὸ δικαίωμα σὲ ἓναν ἀξιοπρεπῆ, καὶ ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ ἀνώδυνο θάνατο.

Οἱ ἐναντίον τῆς «λύσης» αὐτῆς διέτυπωσαν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀποτίμηση τῆς ἀξίας μᾶς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀκόμη καὶ τῆς πιὸ βασανισμένης, δὲν ὑπάγεται στὴν ἀνθρώπινη ἀρμοδιότητα. Ἐπίσης ὑπεστήριξαν ὅτι ἡ εὐθανασία ὀδηγεῖ στὴν κοινωνικὴ ἀνασφάλεια, καὶ στὸν κίνδυνο κατάρτησης τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς Ἰατρικῆς.

Τέλος, ἔγινε λόγος γιὰ τοὺς προβληματισμοὺς ποὺ γεννᾷ ἡ νέα τεχνολογία καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀλματώδης πρόοδος τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Εἰδικώτερα, στὸ προκειμένο θέμα, τίθεται τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ βιολογικὴ ζωὴ πρέπει νὰ συνεχίζεται μὲ τὴν τεχνολογικὴ ὑποστήριξη ἢ ὄχι.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἰατρικὸ Συνέδριο ἡ εὐθανασία ἀπασχόλησε πρόσφατα καὶ

άλλη έπιστημονική ομάδα. Από ρεπορτάζ τής 29 – 10 – 94, σε ήμερήσια έφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας, πληροφορούμεθα τὰ έντυπωσιακά συμπεράσματα έρευνας, πού έγινε με τόν τίτλο «Έντατική θεραπεία, ήθικοί προβληματισμοί στο θέμα τής εϋθανασίας». Τήν έρευνα έξεπώνησαν, σε 15 πολυδύναμες Μονάδες Έντατικής Θεραπείας (Μ.Ε.Θ.), Τμήμα τής Ύγειονομικής Σχολής Αθηνών, Έργαστήριο τής Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών και ή Μ.Ε.Θ. τού νοσοκομείου Παίδων «Π. και Α. Κυριακού».

Σκοπός τής έργασίας ή διερεύνηση τού τρόπου με τόν όποϊον αντιμετώπιζεται ή εϋθανασία στις Μ.Ε.Θ. στον έλληνικό χώρο.

«Τό θέμα τής εϋθανασίας, παρ' όλο πού δέν συζητείται άνοιχτά, ύπάρχει, προβληματίζει και διχάζει» σχολιάζουν οί έρευνητές και διαπιστώνουν ότι «ή παθητική εϋθανασία αντιμετωπίζεται θετικώτερα από την ένεργητική».

Στήν σχετική έκθεσή τους αναφέρεται ότι στον έγκεφαλικό θάνατο – όπου, ως γνωστόν βρίσκει κυρίως έφαρμογή ή εϋθανασία – τó 69,1% τών γιατρών και τó 80,6% τών νοσηλευτών δέν είναι πρόθυμοι να άποσυνδέσουν τὰ μηχανήματα ύποστηρίξεως τής ζωής, λόγω κυρίως ήθικών ένδοιασμών. Μικρότερο ποσοστό γιατρών (12,3%) και νοσηλευτών (10,4%) δήλωσαν ότι δέν άποσυνδέουν τὰ μηχανήματα γιατί φοβούνται ποινική δίωξη. Σημειώνεται ότι

ή πλειοψηφία τών νοσηλευτών (60,2%) άπάντησαν ότι δέν άκολουθούν ποτέ τήν έντολή τού γιατρού ν' άποσυνδέσουν τόν άναπνευστήρα, γιατί έχουν άντιρρήσεις ήθικής φύσεως.

Στήν έκθεσή τους έπίσης οί έρευνητές αναφέρουν ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό γιατρών διαγιγνώσκει τόν έγκεφαλικό θάνατο ένός άτομου, χωρίς να έχει όλοκληρώσει προηγουμένως τήν σωστή διαδικασία (π.χ. ήλεκτροεγκεφαλογράφημα, άγγειογραφία κ.λ.π.). Και διερωτώνται οί έρευνητές εάν αυτές οί παραλήψεις όφείλονται σε άγνοια ή ύποκρύπτουν έσκεμμένες παρατυπίες στον βωμό τών μεταμοσχεύσεων.

Άξίζει να τονισθί ότι ή έκθεση με αυτή τήν τελευταία σκέψη, συσχετίζει τήν αυξανόμενη άναζήτηση όργάνων προς μεταμόσχευση με τήν χωρίς προηγούμενη έπισταμένη έρευνα, διάγνωση έγκεφαλικού θανάτου.

Ό γιατρός με αυτήν τήν τελευταία σκέψη διαπιστώνει, χωρίς έπιβραδυντικές προηγούμενες διαδικασίες, τόν έγκεφαλικό θάνατο, ύπονοείται ότι άκολουθεί ή εϋθανασία, και έπεται ή ταχύτατη άφαίρεση τών άναζητούμένων καταλλήλων πολυτίμων όργάνων.

Έτσι ή πρόοδος τής Ιατρικής στις μεταμοσχεύσεις άποτελεί έναν άκόμη κίνδυνο να έκφεύγη ή άποτίμηση τής ζωής από τὰ χέρια τού Δημιουργού της.

Ο ΤΟΜΕΑΣ ΤΥΠΟΥ
ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαϊόν περιοδικόν. Κυκλοφορεί τήν Ιην εκάστου μηνός. Ίδιοκτήτης: «Χριστιανική Ένωσις Άκτινες», όδός Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 3235-023. Έκδότης και Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Α. Ίατρίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Αθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ίπποκράτους 189, 114 72 Αθήναι. Τιμή τεύχους δρχ. 150. Έτησία συνδρομή, έσωτερικού δρχ. 1500, έξωτερικού δολ. 18. Η διεύθυνσις έπιφυλάσσει εις εαυτήν τó δικαίωμα να μη δημοσιεύη ή να συντέμνη κατά τήν κρίσιν της οίονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιεύόμενα, ή μή, δέν επιστρέφονται. Αναγγελία έντύπων έν γένει και βιβλιοκρισία δέν δημοσιεύονται.

Τόπος εκδόσεως Αθήναι, Ίανουάριος 1995

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Μόλις έκυκλοφόρησε:

Γ. ΒΕΡΙΤΗ

Ο ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ

Δοκίμια Ἑλληνορθόδοξου Στοχασμοῦ
Παρουσίαση – Εισαγωγικό δοκίμιο – Ἐπιμέλεια

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΣ

Ἐπίσης ἀπὸ τὶς Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός» ἔχουν κυκλοφορήσει:

Γ. ΒΕΡΙΤΗ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΕΖΑ Ι : ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΕΖΑ ΙΙ : ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ – ΜΟΡΦΑΙ

ΑΠΑΝΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

**ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ**

καὶ ἡ βιογραφία

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ι. ΓΚΙΑΛΑΣ

(Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ)

Ἡ Ολόκληρη ἡ πρὸ πάνω σειρά τῶν βιβλίων τοῦ Γ. Βερίτη καὶ ἡ βιογραφία του, διατίθενται ἀπὸ τὸ βιβλιοπωλεῖο «ΖΩΗ», ὁδὸς Καρύτση ἀρ. 14, 105 61 Ἀθήνα, τηλ. 32 23 560, στὴν εἰδικὴ τιμὴ τῶν δρχ. 7000.

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 32 21 283

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Κατάλογος τῶν βιβλίων ποῦ ὑπάρχουν σήμερα
στὰ γραφεῖα τῶν «Ἀκτίνων»

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α'.....	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β'.....	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Α'..	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμος Β'..	1000
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.....	1000
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιὰ ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω).....	1500
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ.....	100
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ.....	800
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ - Η ΑΡΜΟΝΙΑ.....	800
Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' ἔκδοσις).....	300
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ.....	300
ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ.....	300
Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ.....	300
ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ.....	300
ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ.....	300

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» ποῦ ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν στὸ τηλέφωνο τῶν «Ἀκτίνων»: 32 35 023